Бүхы оронуудай пролетаринар, нэгэдэгты!

БУРЯАД ҮНЭН

СОВЕТСКЭ СОЮЗАЙ КОММУНИС ПАРТИИН БУРЯАДАЙ ОБКОМОЙ,
БУРЯАДАЙ АССР-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ, МИНИСТРНУУДЭЙ СОВЕДЭЙ ОРГАН

...й 1921 оной ...21-нээ гарана. | № 108 (18431) | 1990 оной майн 10, четверг | Сэн 3 мүн.

АРАДАЙ АГУУЕХЭ БААТАРШАЛГА

ЭСЭГЭ ОРОНОО ХАМГААЛГЫН АГУУЕХЭ ДАЙНДА СОВЕТ АРАДАЙ ТУЙЛАҺАН ИЛАЛТЫН 45 ЖЭЛЭЙ ОЙДО ЗОРЮУЛАГДАЖА МОСКВАДА БОЛОҺОН БАЯРАЙ СУГЛААН

...мартагдашагүй. Манай туйлаһан Илалта совет ...сэдьхэлдэ, ухаан бодолдо инмэл юм. 1945- ...холодожо, үе сагай гүн руу ошожо байбашье, ...баатаршалга буурашагүй, залиршагүй байна. ...манай үеын ажал хэрэгүүдтэ үргэлжэлүүлэг-...алтата май мүнөө ороноо революционно ёһоор ...хэлгын хоорондо хүүргэ болгогдожо табиг-...оронной арад зон энэ хубисхалта хэрэгые зо-...бэелүүлжэ байна. Фашизмые бута сохиһон хү-...ы, ажалай габьяагүйгөөр хубилган шэнэдхэл-...зорилгонууд бэелүүлэгдэхэ аргагүй байха бшуу.

...онуудай Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуухэ дайн-...дай туйлаһан Илалтын 45 жэлэй ойдо зорюулаг-...ай ажалшадай түлөөлэгшэдэй, Московско гэр-...шэдэй баярай суглаан майн 8-да ССР Союзай ...болобо.

...Союзай Геройнууд, Алдар Солын орденуудай кава-...алхы бусад орден, медальнуудаар шагнагдаг-шад, амгалан ажалай түлөө шангуудта хүртэгшэд, ниислэл хотын ажалшадай түлөөлэгшэд, союзна республиканууднаа ерэгшэд зал соо байба. Москвада байдаг дипломатическа корпусой гэшүүд гадаадын оронуудһаа ерэһэн айлшад мүн лэ эдэнэй дунда бии.

М. С. Горбачев, В. И. Воротников, Л. Н. Зайков, В. А. Крючков, Е. К. Лигачев, Ю. Д. Маслюков, В. А. Медведев, Н. И. Рыжков, Н. Н. Слюньков, Э. А. Шеварднадзе, А. Н. Яковлев, А. П. Бирюкова, А. В. Власов, А. И. Лукьянов, Е. М. Примаков, Б. К. Пуго, Г. П. Разумовский, Д. Т. Язов, А. Н. Гиренко, Ю. А. Манаенков, Е. А. Строев, Г. И. Усманов, И. Т. Фролов, СССР-эй Президентын соведэй ба СССР-эй правительствын гэшүүд, Москва болон Московско областиин хүтэлбэрилэгшэд баярай суглаанда хабаадаба.

Совет сэрэгэй элитэ ехэ начальнигууд, Варшавска Договорто хабаададаг гүрэнүүдэй оборонын министрнүүд, ниитын эмхинүүдэй түлөөлэгшэд эндэ байба.

Дайнай, ажалай ба СССР-эй Зэбсэгтэ Хүсэнүүдэй ветерануудай Бүхэсоюзна соведэй түрүүлэгшэ, Советскэ Союзай Маршал **Н. В. Огарков** суглаае нээгээ. Советскэ Союзай Гимн гүйсэдхэгдэнэ. Фанфаранууд зэдэлжэ, Илалтын туг зал руу оруулагдана.

М. С. Горбачев «Дайнай ба Илалтын һургаалнууд» гэһэн элидхэл хэбэ.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуухэ дайнда эдэбхитэйгээр хабаадагша адмирал **В. М. Гришанов**, Москвагай инженерно-физическэ институдэй студент **К. В. Скворцов**, Москвагай Я. М. Свердловой нэрэмжэтэ торгон бүдэй комбинадай мастерай туһалагша **Л. И. Сувкова**, РСФСР-эй габьяата артист, кинорежиссер **Е. В. Герасимов**, мотострелково батальоной командир майор **И. И. Громов** мүн лэ суглаан дээрэ үгэ хэлээ.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуухэ дайнда совет арадай туйлаһан Илалтын 45 жэлэй ойдо зорюулагдаһан баярай суглаан дүүрэбэ гэжэ соносхогдобо. Советскэ Союзай Гимн зэдэлнэ.

(ТАСС).

ДАЙНАЙ БА ИЛАЛТЫН ҺУРГААЛНУУД

...сквада болоһон баярай суглаан дээрэ М. С. ГОРБАЧЕВОЙ хэһэн элидхэл

...нүхэд!

...ветерануд!

...эл гэрэлтэ һайхан, ...үйдхэр гашуудалта ...ай нэгэн үглөөдэр ...байна. Хаба-...р, 45 жэлэй урда ...хүлеэгдэһэн мэдээ-...бүхэндэ хүрэжэ ...дайсан дарагдаа, ...илаа.

...рин тахалтай тэм-...хы баатаршалга ...түлөө урмашан ...хүн түрэлтэн Улаан ...манай арад зониие, ...ние суурхуулан, ...эй үгэнүүдээр ...байгаа. Ханинар ...уудай баяр баяс-...уялгаяа гүйсэд-...мэдэрэл, дэл-...манай орон дотор ...һайн тээшээ ...байлгын этигэл ...хүшэр, тэхэрюу-...үйдхэр гашуудалые ...зөөлэрүүлээ һэн.

...майн 9 — манай ...бүгэдэ арадай ...болон бүгэдэ ара-...гашуудалай үдэр. ...һүрөөтэй, хэмжээлэ-...шэрүүн дайн байл-...дүүрэһэн үдэр.

...дүүрэһэнһээ хойшо ...45 жэлэй хугасаа соо ...манай орон энхэ тай-...хүгжэжэ байна. ...ухаан бодолой, со-...ехэ хубилалта-...техникын талаар ...элитэ ехэ амжалта-...гүй замбуулинай ...ээбтэрэн ороглын, ...нюусануудые тайл-...бурьялма XX ...орожо байна. ...үргэн ехэ дутуу ...нюдэ далдалһан ...уршаг түбэ-...ехэ алдуу эн-...дэлхэйн дайнууд ...индустрие байгуул-...юумэ үгы хэхэ буу ...бүтээлгэтэй, оршон ...байгаалиие бузарлал-...хүсэ үлүүсэ ехээр ...зуун жэл.

...жэлэй бэлшэр дээ-...дожо байһан сэрёо ...ехэ зорилгонууд ...ние хүгжэлтэ дэб-...ёороо зүрилдөөнүү-...бури гүнзэгыгөөр ...эрхыень хүн түрэл-...дахана.

...рэлтэнэй ухаан бодо-...омо илалтанууд, эрдэм ухаанай элитэ ехэ нээлтэнүүд, техническэ түйлалтанууд тэдэниие зохёон бүтээһэн, байгуулһан хүндэ эсэргүүгээр шэглүүлэгдэшэдэг байна. Бүхы дэлхэй дээгүүр гал түймэр үүдхэһэн уршаг түбэгые — дайн дажарые бээ дээрээ үзэһэн, дабажа гараһан хүн түрэлтэн тэрэнэй ямар уршаг түбэгүүдтэй, хойшолонгуудтай, һургаалнуудтай байһан тухай бодомжолонгүй байжа шадахагүйл.

* * *

Дайнай харгы зэмуудаар ябаһан бүхы хүнүүдые бидэ мүнөөдэр нэн түрүүн дурсанабди. Тэдэ тэдэнэй хүн бүхэниие нэрэ нэрээрнь дурдажа шадахагүй байлга хадаа эгээл ехэ хангалтагүй юумэн болоно гээшэ. Агууехэ үнэн юумэниинь юуб гэхэдэ, али бүхы бэрхэшээл түбэгүүдые, үйдхэр гашуудалые гаталан дабажа, илалта туйлагшадые дурдаха гэбэл, эдэмнай совет арад болоно.

1941 оной июнийн 22-то олон зуун жэлэй түүхэтэй, оюун ухаан бодолой, сэдьхэл бодолой ба материальна айхабтар ехэ баялигтай, эзэрхэг булимтарагшадые нэгэнтэ бэшэ һэмнэ бута сохиһон, хүшэр хүндэ ажалаараа үргэн дэлюун, баян дэлгэр газар дайдаяа ашаглаһан, нэгэдүлһэн 200 миллион шахуу хүнһөө бүридэдэг арад түмэн дайнда хабаадуулагдаа һэн.

Энэ хадаа хэдэн арбан жэлэй туршада гурбан революци хэһэн, граждан дайе дабаһан, хүшэр бэрхэшээлтэйгээр индустриие байгуулһан, хамтын ажалай болон бусад түбэг бэрхэшээлтэ туршалгануудые дабажа гарахадаа, Октябриин уг зорилгонуудта этигэл найдалаа, Совет засагта бэеэ үгэнги байһанаа нангинаар сахижа ябаһан арад байгаа.

Бултандамнай тохёолдоһон уршагта үйлэ хэрэгүүдэй, харата муухай ябуулгануудай урда өөһэдынгөө бэрхэшээл түбэгүүдые мартажа гэхэ гү, али орхижо, баатар нэгэдэһэн арадтай дайсан нюураараа уулзаа һэн.

Мүнөөдэр манай Эсэгэ оронной хүн зон зүрхэ сэдьхэлээ фронтовигуудта зорюулна. Хүн бүхэндэ, бүхы хүн зондо мүнөө бидэ бултадаа энэ илалтаарнь уялгатайбди.

Дайнай бүхы бэрхэшээл түбэгүүдые эзэм дээрээ абажа гараһан, агууехэ дайшалхы баатаршалга туйлаһан совет солдадта бидэ доро дохинобди.

Ротонууд болон батальонуудые добтолгодо бодхооһон, полкнууд ба дивизинүүдые байлдаанда ударидаһан офицернүүдтэ, генералнуудта, бүхы хүнүүдтэ бидэ гүнзэгы сэдьхэлһээ баяр баясхалан хүргэнэбди, талархалаа мэдүүлнэбди.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай гайхамшагта полководецууд — сэрэгэй хэрэгэй оюун ухаатад Г. К. Жуковта, А. М. Василевскидэ, К. К. Рокоссовскидо, Н. Ф. Ватутинда, Л. А. Говоровто, И. С. Коневто Р. Я. Малиновскидо, К. А. Мерецковто С. К. Тимошенкодэ, Ф. И. Толбухинда, И. Д. Черняховскидо, В. Ф. Трибуцтэ, И. Х. Баграмянда, А. И. Еременкодо, Н. Г. Кузнецовто, Б. М. Шапошниковта, А. И. Антоновто болон бусад полководецуудта гүн сэдьхэлэйнгээ оёорһоо туйлай ехэ баяр баясхалан хүргэнэбди.

Мүнөөдэр бидэ манай тагнуулшадай гаргаһан баатаршалгэ тухай улам ехэ юумэ мэдэжэ абахадаа, амжалтатайгаар дүүрэһэн олохон байлдаануудай, аршалан абарагдаһан хүнүүдэй түлөө тэдэнэртэ уялгатай байһанаа ойлгонобди.

Партизанууд болон подпольщигуудые — эрэлхэг зоригтой, шэн габьяатай эдэ хүнүүдые ёһолон хүндэлнэбди.

Солдадай шинель, офицерэй мундир үмдэһэн хүдэлмэришэд, таряашад болон интеллигентнүүд Эхэ ороноо хамгаалһан байгаа. Хүдэлмэриин хубсаһатай, хүүртигүүдые үмдэһэн, элэжэ һалашаһан хубсаһатай эдэнэр лэ. Эхэ оронойнгоо хамгаалагшад болоо һэн. Тэдэнэртэ алдар соло!

Совет арадай оюун бэлигтэй хүнүүдээрээ элбэг баян байһыень дайнай жэлнүүдэй ажалай эпопей үшөө дахин харуулаа һэн. Буу зэбсэгүүдые, сэрэгэй техникэ зохёон бүтээһэн олон эрдэмтэдэй, конструкторнуудай, тусхайлбал В. Г. Грабинай, В. А. Дегтяревой, С. В. Ильюшинэй, Ж. Я. Котиной, С. А. Лавочкинай, А. А. Никулинай, В. М. Петляковой, А. Н. Туполевай, Г. С. Шпагинай, А. С. Яковлевай нэрэнүүд Агууехэ Илалтын түүхэдэ орохол ёһоороо оронхой. Наркомууд болон промышленностиин бусад хүтэлбэрилэгшэд Б. Л. Ванниковай, Н. А. Вознесенскиин, А. П. Завенягинай, И. М. Зальцманай, А. Н. Косыгинай, В. А. Малышевай, В. И. Носовой, И. Ф. Тевосянай, Д. Ф. Устиновай нэрэнүүдые энэ талаар дурдажа болоно. Е. О. Патон, И. В. Курчатов, С. П. Королев, В. П. Глушко болон бусад олон мянган совет эрдэмтэд зохёохы бэдэрэлтэнүүдээ ороноо хамгаалгада элсүүлэн зорюулһан байгаа.

Эрэшүүлгүйгөөр үлэһэн үлэсхэлэн хооһон байдалтай хүдөө нютагуудта таряашанай хүндэ хүшэр бүхы ажал хэрэгүүд гасалан зоболон ехээр үзэһэн эхэнэрнүүдтэ, нүхэрөө алдаһан һамгадта, хүгшэдтэ даалгагдаа һэн. Дайнай үеын эхэнэрнүүдэй гаргаһан ажалай баатаршалганууд хэмжээлэшэгүй ехэ, тэдэ хэзээдэшье мартагдаха ёһогүй.

Түмэр замшад, автомобилистнүүд болон уһан замшад элдэб эсын ашаа түхэреэн сүүдхэдэ зөөдэг, хэлхээ холбоошод таһалгаряагүй хүдэлдэг байгаа. Госпитальнуудта, санитарна поезднууд соо дайнда шархатаһан, гэмтэһэн, эрэмдэг болоһон солдадуудай ами наһые абархын түлөө тэмсэл минута соошье замхадаггүй һэн. Багша болон уран зохёолшо, актер ба композитор, уран зураааша болон кинооператор — манай зохёохы бүхы интеллигенци өөһэд өөһэдынгөө ажалые илалта шэрээлгэдэ, тэрэниие дүтэлүүлгэдэ зорюулдаг байгаа.

Москва, Ленинград болон бусад баатар-хотонууд дайшалхы алдар габьятай юм. Зүгөөр бидэ Поволжиин, Ураалай, Сибириин, Кузбассай болон Магниткын ажалша-хотонуудые мартахагүйбди. Новосибирск болон Свердловскһоо, Пермьһээ, Горький болон Челябинскһаа, Куйбышев болон Доодо Тагилһаа оронойнмнай ехэ ба бага бусад олон хотонуудһаа шэнэ түхэлэй танкнууд, самоледнууд, бүхы түхэлэй буу зэбсэгүүд, миномёдууд, автомадууд, һомо хэрэгсэлнүүд фронт эльгээгдэдэг байгаа. Баку болон Волгын нефтьгүйгөөр, Узбегэй ба Таджигай хлопоггүйгөөр фронт юу хэхэ байгааб?

Оромнай бүхы арга хабаараа, хүсэ шадалаараа илалта шэрээгээ һэн. Фронт болон тылэй хамтын хүсөөр лэ илалта туйлагдаа. Энэ хадаа ёһотойл арадай дайн болоһон юм.

Союзна арминуудай — Великобританиин, Америкын Холбоото Штадуудай, «дайлалдажа байһан Францийн», Канадын арминуудай солдадуудта, Югославиин болон Албаниин арадай-сүлөөрэлгын арминуудай геройнуудта, Польшын сэрэгшэдтэ, Чехословакида фашис булимтарагшадтай тэмсэлшэдтэ, Европын эсэргүүсэлтын хүдэлөөнүүдтэ хабаадагшадта, япон милитаристнуудтай дайлалдаһан сэрэгшэдтэ, Хитадай болон Корейн, Вьетнамай ба бусад олон оронуудай сэрэгшэдтэ, партизануудта манай баяр баясхалангай үгэнүүдые хандуулнабди. Эдэнэй олонхидой түлөөлэгшэд мүнөөдэр эндэ, баяр ёһололдо хабаадажа байна. Тэдэниие халуунаар амаршалнабди.

Гитлерэй удамаршалга доро немец арадай бусад арад түмэндэ ямар ехэ гарза хохидол, үйдхэр гашуудал ушаруулжа байһыень һайнаар ойлгоһон Германиин фашизмда эсэргүүсэн бодогшодто талархажа байһанаа мэдүүлнэбди.

Илалтада хубитаяа оруулһан бүхы хүнүүдые гүнзэгы сэдьхэлэйнгээ оёорһоо ёһолон хүндэлхэдөө, дэлхэйн хоёрдохи дайнай гал дүлэн соогуур хүн түрэлтэндэ тохёолдуулагдаһан айхабтар ехэ үйдхэр гашуудал тухай гуниг гашуудалаа мэдүүлнэбди.

45 жэлэй урда тээ совет арадта тохёолдоһон хэмжээлэшэгүй ехэ гарза хохидолые, тэдэнэй адхаһан шуһые, нюдэнэй нулимсые хэншье эсэстэнь хүрэтэр мэдэхэгүй, хэмжэжэ шадахагүй байгаа. Илалтын ямар үнэтэй сэнтэйгээр туйлагдаһан тухай үнэн зүбые үе саг харуулаа. Мүнөөдэр тэрэниие дурсан хэлэхэшье гээшэ хүшэр бэрхэшээлтэй. Гэбэшье үе сагуудай холбооной таһархагүйн, али бүхы юумэндэ хүнүүдэй зүрхэ сэдьхэлэй хүйтэршэхэгүйн тула эдэ бүгэдые хэлэнгүй байжа болохогүй.

Нүхэдүүд, манай арадта, сэхыень хэлэхэдэ, хэзээ нэгэтэ али бүхы арадта тудалдаһан эгээл хүшэр хүндэ, гасалан зоболонтой дайн дажарай нэгэндэ баатарай үхэлөөр унаһан совет хүнүүдэй дурасхаалые һүүриһаа бодожо ёһолон хүндэлээбди.

27 миллион шахуу совет хүнүүдэй ами наһые дайн таһалаа. Тэдээнһээ гадна, олон миллион хүнүүд шархатаһан, контузи абаһан, хүлдэһэн байгаа.

Урданайхидал адли, энэ дайн гансал дайлалдажа байһан арминуудай тэмсэл болоогүй һэн. Эзэрхэг түримхэйшүүлэй добтолго бүхы арадта, тэдэнэй ажабайдалай үндэһэ һууриие үгы хэхээр шэглүүлэгдэһэн байгаа.

Фронтнууд дээрэ болоһон байлдаануудта хүнүүд алуулаа, тэдэнэр өөһэдынгөө гэрнүүдтэ һомонуудта дайрагдаа. Үзэл сурталай талаар дайсан харша байһанайнь түлөө гү, али зүһэ шарайн талаар ондоо байһанайнь түлөө булимтаран эзэмдэгдэһэн газар нютагуудта тэдэниие буудажа алаа. Үбгэд, хүгшэдые, эхэнэрнүүдые, үхибүүдые хайрлангүйгөөр, үхэлэй лагерьнуудта тэдэниие түсэбэй ёһоор үгы хэһэн байгаа. Белоруссиин, Украинын, ородой хэдэн зуугаад һуурин тосхонууд хүн зонтойнь хамта галдагдаа һэн.

Орон нютагһаа ондоо тээшээ гараха үедөө бомбодолгонуудһаа, үлэсхэлэн хооһон байдалһаа, үбшэн тахалһаа бэе муутай, эрэмдэг болоһон эрхэтэд тоо томшогүй олон ха юм даа. юм даа.

Европодо байлдаануудай талмайнууд дээрэ олон зуугаад мянган совет сэрэгшэд баатарай үхэлөөр унаа һэн. Польшые сүлөөлхын түлөө 600 мянган, Чехословакиие сүлөөлхын түлөө 140 мянган, Венгриие сүлөөлхын түлөө 140 мянган, Румыниие аршалан абаралгада 69 мянга шахуу, Югославиие хамгаалгада 8 мянган, Австриие сүлөөлэлгэдэ 26 мянган, Норвегиин түлөө 2 мянга гаран, Финляндиин түлөө 2 мянга шахуу, Хитадай түлөө 8 мянган, Корейе сүлөөлхын түлөө 1500 манай солдадууд, офицернүүд алуулһан байгаа. Германиин газар дээрэ манай 100 мянга гаран сэрэгшэд баатарай үхэлөөр алдалан унаа бэлэй.

Манай арад зоной хэтын хэтэдэ ажаһуухын тула, манай гүрэн түрын түүхын һандаран һалахагүйн тула, фашис дарлалта мүлжэлгэһөө бусад арадуудые аршалан абархын тула дайнай хүшэр хүндэ жэлнүүдтэ үхэлэй аюулые, гасалан зоболонгые бэе дээрээ даажа абаһан манай Эсэгэ ороной хүн зоной дурасхаалые ёһолоёбди.

(Үргэлжэлэлынь 2-дохи нюурта).

ЭРЭЛХЭГ ЗОРИГОЙ ЗАЛИРШАГҮЙ СОЛО

МОСКВАДА СЭРЭГЭЙ ПАРАД БОЛОБО

...ээр бүхы оронойнмнай ...жо байһан һайндэр ...хүн бүхэндэ, дэл-...сэхэ бүхы хүнүүд-...нангин, эгээл ехэ ...гээшэ. Мүнөө, бүхы ...шье нюусагүйгөөр ...эдээсэлгын үе саг-...олохон түүхэтэ үйлэ ...тад ондоогоор ха-...тэдэниие ондоогоор ...болообди. Гэбэшье ...Илалтын уг зорилго ...юунһээшье үлүү бай-...өөшье байһаар. Юун-...солдадай эрэлхэг ...полководецууд болон ...нуудай мэргэжэл ша-...партизанууд болон ...игуудай үсэд нэтэ-...хүдэлмэришэд ба ...уудай үзэгдөө дүүл-...туйлай хүшэр хүндэ ...интеллигенциин зохёон ...ухаан бодолой ...бадаралга тэрээн ...нэгэдэһэн байгаа. ...һайндэрые дүшэн таба-...тэмдэглэхэдэ, гуниг гашуудалта 1941 ондо, гитлеровскэ сэрэгүүдэй Москвагай дэргэдэ хүрэжэ ерээд байһан үедэ ухаан бодолоо тэхэрюулдэгбди. Гэбэшье тиихэдэ манай арад илалта туйлаха этигэл найдалаа алдаагүй байгаа. Тиихэдэ манай зуун жэлэй домог түүхэ болоһон һайндэрэй заншалта парадһаа арсадаггүй һэмди.

Удаань дайнай хүшэр хүндэ жэлнүүд тохёолдобо. Эсэсэй эсэстэ Илалта туйлагдаба. 1945-дахи оной сэрэгэй парад тиихэдэ мүн лэ тэрээндэ зорюулагдаа һэн.

Дайнай түүхэдэ үзэгдөө дуулдаагүй олон үдэр, һүниин үнгэрһэн домог суутай эдэ хоёр парадһаа Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнда совет арадай туйлаһан Илалтын 45 жэлэй ойдо зорюулагдаһан парадта хабаадагшад жагсаалаа жэгдээр татана. Тэрэ майн 9-дэ Москвада болобо.

Парадта хабаадаха сэрэгшэд Улаан талмай дээрэ зэлэ татан зогсоно. Мүнөөдэрэй парад онсо шэнжэтэй юм. Илалта туйлаһан, эршэтэ габшагай ажалаараа энэ гэрэлтэ һайхан үе сагые дүтэлүүлһэн хүнүүд залуу сэрэгшэдтэй хамта ниитэ нэгэн жагсаалда зогсоно. Тэрэнэй 45 жэлэй ойе һайндэрлэхэдөө, манай эсэгэнэр болон үбгэ эсэгэнэрэй ямар үнэтэй сэнтэйгээр илалта туйлаһыень бидэ огто мартаха ёһогүйбди. Тиимэһээ илалта туйлагшадта манай баяр баясхалан хэмжээлэшэгүй ехэ байна. Тэдэнэй дайшалхы болон ажалай баатаршалга совет арадай гүн сэдьхэлэй уг зорилгонуудта хэтэдээ үлэхэл.

Һайндэрэй трибунануудта дайнай ба ажалай ветеранууд олон. Ажалша коллективүүдэй, партийна, совет болон ниитын эмхинүүдэй түлөөлэгшэд эрдэм, соёлой элитэ мэдээжэ ажал ябуулагшад тэдэнэртэй хамта байна. Совет арадай баатаршалгые ёһолон хүндэлхэеэ гадаадын оронуудһаа олон тоото айлшад, Варшавска Договорто хабаададаг гүрэнүүдэй оборонын министрнүүд ерээ. Москвада байдаг гадаадын оронуудай дипломатическа түлөөлгэтэ эмхинүүдэй толгойлогшонор эндэ бии.

М. С. Горбачёв, В. И. Воротников, Л. Н. Зайков, В. А. Крючков, Е. К. Лигачев, Ю. Д. Маслюков, В. А. Медведев, Н. И. Рыжков, Н. Н. Слюньков Э. А. Шеварднадзе, А. Н. Яковлев, А. В. Власов, А. И. Лукьянов, Е. М. Примаков, Президентын соведэй гэшүүд Мавзолейн Түбэй трибунада гараба.

Совет сэрэгэй элитэ ехэ начальнигууд эндэ байна.

Кремлиин Спасска башниин курантнууд арба дахин сохибо. Фанфаранууд соностоно: «Бултадаа шагнагты!» Парад эхилбэ. СССР-эй оборонын министр, Советскэ Союзай маршал Д. Т. Язов парадые командалагша генерал-полковник Н. В. Калининһаа рапорт абана. Удаань тэрэ сэрэгшэдэй урдуур ябажа, Илалтын 45 жэлэй ойн һайндэрөөр парадта хабаадагшадые амаршалба. Харюудань «Ура!» хашхараан талмай дээгүүр гурба дахин эбхэрнэ.

Сэрэгшэдэй урдуур ябажа, амаршалһанайнгаа һүүлээр Советскэ Союзай Маршал Д. Т. Язов Мавзолейн трибунада гаража, үгэ хэлэбэ.

(Түгэсхэлынь 3-дахи нюурта).

ҺАЙНДЭР ҮРГЭНӨӨР ТЭМДЭГЛЭГДЭЭ

Агуу Илалтын 45 жэлэй ойн урда тээ КПСС-эй обкомдо дайнай ба ажалай ветерануудтай уулзалга болоһон, Илалтын һайндэртэ зорюулагдаһан парад-жагсаал Улаан-Үдэдэ майн 9-дэ тэмдэглэгдэһэн байна. Эдэ баяр ёһололой хэмжээ ябуулганууд тухай материалнууд манай газетын удаадахи номерто толилогдохо юм.

Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй тогтоол

БУРЯАДАЙ АССР-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ ПРЕЗИДИУМЫЕ БҮРИДҮҮЛХЭ ТУХАЙ

Буряадай Автономито Совет Социалис Республикын Верховно Совет иигэжэ **тогтообо:**

Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй Президиумые иимэ бүридэлтэйгөөр байгуулха:

Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй Түрүүлэгшэ — Булдаев Сергей Николаевич, Кабанскын районой һунгуулиин Посольско 116-дахи округһоо депутат;

Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй Түрүүлэгшын нэгэдэхи орлогшо — Саржан Виктор Васильевич, Улаан-Үдэ хотын һунгуулиин Комсомольско 9-дэхи округһоо депутат;

Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй Түрүүлэгшын орлогшо — Гармаев Ревомир Баярович, Хурамхаанай районой һунгуулиин Аргадын 125-дахи округһоо депутат;

Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй гэшүүд:

Алексеев Юрий Игнатьевич, Хурамхаанай районой һунгуулиин Дэрээнэй 126-дахи округһоо депутат;

Астапенко Николай Алексеевич, Улаан-Үдэ хотын һунгуулиин Орешковскэ 13-дахи округһоо депутат;

Борисов Владимир Сидорович, Кабанскын районой һунгуулиин Кабанскын 114-дэхи округһоо депутат;

Быков Николай Иннокентьевич, Улаан-Үдэ хотын һунгуулиин Чертенковско 1-дэхи округһоо депутат;

Быков Николай Петрович, Улаан-Үдэ хотын һунгуулиин Пионерскэ 36-дахи округһоо депутат;

Ефремов Юрий Федорович Улаан-Үдэ хотын һунгуулиин Некрасовска 53-дахи округһоо депутат;

Калашников Владимир Федорович, Гусиноозерск хотын һунгуулиин Шахтерско 62-дохи округһоо депутат;

Калмыков Степан Владимирович, Улаан-Үдэ хотын һунгуулиин Ранжуровска 55-дахи округһоо депутат;

Павлов Иосиф Терентьевич, Улаан-Үдэ хотын һунгуулиин Трубачеевскэ 44-дэхи округһоо депутат;

Харанутов Мирон Харанутович, Улаан-Үдэ хотын һунгуулиин Геологическа 23-дахи округһоо депутат;

Цыремпилов Доржи Тибочкиевич, Баргажанай районой һунгуулиин Баян-Голой 74-дэхи округһоо депутат;

Языков Гранит Корнилович, Улаан-Үдэ хотын һунгуулиин Серовско 50-дахи округһоо депутат.

Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй Түрүүлэгшэ С. БУЛДАЕВ.

Улаан-Үдэ хото, Соведүүдэй байшан.
1990 оной апрелиин 20.

Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй тогтоол

БУРЯАДАЙ АССР-эй МИНИСТРНҮҮДЭЙ СОВЕДЭЙ ТҮРҮҮЛЭГШЫЕ ТОМИЛХО ТУХАЙ

Буряадай Автономито Совет Социалис Республикын Верховно Совет иигэжэ **тогтообо:**

1. Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй урда өөһэдынгөө этигэмжэ түлөөлэлгэнүүдые болюулһан тухай Буряадай АССР-эй Министрнүүдэй Соведэй мэдүүлгые анхаралдаа абаха.

2. Нүхэр Владимир Бизьяевич **Сагановые** Буряадай АССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшээр томилжо, Буряадай АССР-эй Министрнүүдэй Соведэй бүридэл тухай дурадхалнуудые Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй үзэмжэдэ табихыень тэрээндэ даалгаха.

3. Буряадай АССР-эй Министрнүүдэй Соведэй шэнэ бүридэлые Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй байгуултар, өөһэдынгөө уялгануудые бэелүүлжэ үргэлжэлүүлхыень Буряадай АССР-эй Министрнүүдэй Совет өөһэдынгөө уялгануудые бэелүүлжэ үргэлжэлүүлхэ.

Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй Түрүүлэгшэ С. БУЛДАЕВ.

Улаан-Үдэ хото, Соведүүдэй байшан.
1990 оной апрелиин 19.

Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй тогтоол

БУРЯАДАЙ АССР-эй МИНИСТРНҮҮДЭЙ СОВЕДЫЕ БИИ БОЛГОХО ТУХАЙ

Буряадай Автономито Совет Социалис Республикын Верховно Совет иигэжэ **тогтообо:**

Буряадай АССР-эй Министрнүүдэй Соведые иимэ бүридхэлтэйгөөр **байгуулха:**

Буряадай АССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшэ — **Саганов** Владимир Бизьяевич.

Буряадай АССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшын нэгэдэхи орлогшо — **Агалов** Владимир Константинович.

Буряадай АССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшын нэгэдэхи орлогшо — **Шевченко** Анатолий Михайлович.

Буряадай АССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшын орлогшо — **Семенов** Михаил Иннокентьевич.

Буряадай АССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшын орлогшо — **Тарасюк** Евгений Авксентьевич.

Буряадай АССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшын орлогшо, Буряадай АССР-эй Гүрэнэй түсэблэлгын комитедэй түрүүлэгшэ — **Табалаев** Лев Павлович.

Буряадай АССР-эй хүн зоной ажаһуудалай хэрэглэмжэ хангалгын министр — **Колесников** Виктор Георгиевич.

Буряадай АССР-эй дотоодын хэрэгүүдэй министр — **Иванов** Сергей Федорович.

Буряадай АССР-эй элүүрые хамгаалгын министр — **Тармаев** Владимир Владимирович.

Буряадай АССР-эй нютагай промышленностиин министр — **Савельев** Виктор Леонович.

Буряадай АССР-эй арадай эрдэм һуралсалай министр — **Намсараев** Сергей Дашинимаевич.

Буряадай АССР-эй социальна хангалгын министр — **Агалова** Вилия Алсантьевна.

Буряадай АССР-эй финансын министр — **Намсараев** Марат Галданович.

Буряадай АССР-эй радио-дамжуулгын ба телевидениин Гүрэнэй комитедэй түрүүлэгшэ — **Баинов** Александр Семенович.

Хэблэлэй полиграфиин ба номой наймаанай талаар Буряадай АССР-эй Гүрэнэй комитедэй түрүүлэгшэ — **Раднаев** Владимир Доржиевич.

Материально-техническэ хангалгын талаар Гүрэнэй комитедэй түрүүлэгшэ — **Пивоваров** Александр Николаевич.

Ажалай ба социальна асуудалнуудай талаар Буряадай АССР-эй Гүрэнэй комитедэй түрүүлэгшэ — **Цыбикжапов** Дондок Юможапович.

Сэнгүүдэй талаар Буряадай АССР-эй Гүрэнэй комитедэй түрүүлэгшэ — **Дагбаев** Ким Дамдинович.

Барилгын талаар Буряадай АССР-эй Гүрэнэй комитедэй түрүүлэгшэ — **Иринчинов** Валерий Дармаевич.

Байгаалиие хамгаалгын талаар Гүрэнэй комитедэй түрүүлэгшэ — **Даржаев** Иринчин Дармаевич.

Физкультура ба спортын талаар Гүрэнэй комитедэй түрүүлэгшэ — **Манжуев** Геннадий Николаевич.

Буряадай АССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Хэрэгүүдые эрхилэгшэ — **Потехин** Виктор Филиппович.

«Буряадай АССР-эй Министрнүүдэй Совет тухай» Буряадай АССР-эй Хуулиин 4-дэхи статьягай үндэһөөр Буряадай АССР-эй Правительствын бүридэлдэ оруулагдаба гэбэл:

Буряадай АССР-эй Гүрэнэй түсэблэлгын комитедэй түрүүлэгшын нэгэдэхи орлогшо — **Ларионов** Владимир Георгиевич.

Буряадай республиканска статистикын управлениин начальник — **Мунаев** Леонид Алексеевич.

«Буряадай АССР-эй Министрнүүдэй Совет тухай» Буряадай АССР-эй Хуулиин 20-дохи статьягай үндэһөөр Буряадай АССР-эй Министрнүүдэй Соведэй бүридэлдэ Буряадай АССР-эй Арадай хиналтын комитедэй түрүүлэгшэ **Пытин** Иван Митрофанович оруулагдаба.

ДАЙНАЙ БА ИЛАЛТЫН ҺУРГААЛНУУД

(Үргэлжэлэл. Эхининь 1-дэхи нюурта).

Сэрэгэй уялгадаа, үнэн сэхэ зэмдаа үлэһэн, эрхэтэн ёноной нэрэ хүндэдөө урбаагүй, гитлеровскэ түрмэ шоронгуудта, концлагерьнуудта байхадаашье Эхэ ороноймнгоо түлөө тэмсэлээ үргэлжэлүүлһэн бухы хүнүүдые ёһолон хүндэлнэбди.

Аха дүүгэй хүүрнүүд дээрэ, нэрэ обоггүйгөөр нойрсожо байгшадые, дайнай хатуу шүрүүн харгы замуудта һураггүйгөөр үгы болобошье, нэрэ солоёо алдаагүй хүнүүдые мартахагүйбди.

Шархатаһан хүнүүдые, эхэнэрнүүдые, үхибүүдые, үбгэд, хүгшэдые абарха үедөө баатарай үхэлөөр унагшадай дурасхаалда ёһолон һүгэнэбди.

Нацис булимтаргашадай хабарта муухай доболгоноо хохирһон хуби заяатай бухы хүнүүдэй дурасхаалые ёһолнобди.

Хэдэн арбан жэл соо дурсагдангүй дуугай байһан, үнэн сэхэ нэрэсэ, эрхэтэн ёноной эрхэнүүдээ хүүли бусаар алдаһан, лагерьнуудта тамалагдан зобоогдоһон хүнүүдые эгээл энэ Илалтын 45-дахи жэлэй хэбэр дурсан һанаябди. Хардалга мүрдэлгэдэ ороһон, ямаршье гэм зэмэгүйгөөр сүүдлүүлэгдэһэн, түшэлһэн хүнүүд Воркутада нүүрһэ малталсажа, Сибирьтэ модо отололсожо, Магаданда руда болон алта олборилолсожо, Илалтада хубитаяа оруулһан байха.

Адаалхай шабын түмэрөөр хорболоогдоһон эрдэм-шэнжэлгын институдуудта, конструкторска бюронуудта хүдэлһэн инженернүүдые, техникүүдые, конструкторнуудые ёһолон хүндэлнэбди. Үршөөгтэ хуби заяанаа тэмсэжэ, ами бэеэ хайрлангүй, эдэ хүнүүд Илалтын ашаа туһада хүдэлөө һэн.

Хэншье мартагдаагүй, юушье мартагдаагүй гэжэ шахаа тангариг мэтэ нангинаар дабтанабди. Энэ хадаа харнис дайсанһаа үһөө нэхэхэ гэһэн уряа бэшэ. Энэ хадаа хүниие арюун һайхан, һанаатай хүн болгодог гүн сэдьхэлэй дурасхаал гэшэ. Энэ хадаа хүрин тахалһаа Эсэгэ ороноо хамгаалхадаа, алдар солодо хүртэһэн эрмэлзэнгүй, үхэд нэтэрүү байхадаа, эрэлхэг зоригоороо бэеэ мүнхэлһэн хүнүүд тухай залиршагүй дурасхаал гэшэ.

Һуухыетнай гуйнаб, нүхэдүүд.

Гашуудалта, зүрхэ сэдьхэл хүдэлгэмэ үнэн зүб ха юм. Тэрэ үеын үйлэ хэрэгүүд тухай үнгэрһэн сагта хэлэжэ шадахагүй байһандаа гайхахаар гү? Эдэ бүгэдэ маанадтай, манай ухаан бодолтой тэнэршэгүй холбоотой, энэ газар дээрэ ямар юумэнэй үнэн зүб, худал хуурмаг байлгын хэм хэмжүүр болоно, бидэнэртэ үлэнэ бэшү.

* * *

Дайнай һургаалнуудые мартаха гэшэ өөһэдыгөө мартаха, маандые аршалан хамгаалжа, 45 жэлэй туршада мүнхын нойроор нойрсожо байһан хүнүүдые мартаха гэһэн удхатай. Тиимэһээ эхэ үнэтэй сэнтэйгээр олдоһон дүй дүршэлгыгөө мүнөө һаа мүндэлэн түрэжэ байһан үетэниие орхихо гэһэн удхатай.

Илалтын үдэр хадаа үнэн хэрэгэй түлөө баатарай үхэлөөр унашадые ёһолон хүндэлхэ, бэри бэхэлһэн хүргэхэ гэһэн уряан болохоһоо гадна, һайн гэргэй бэри ёһолнуудые үнгэргэхэ гэһэн зорилготой байна. Энэ хадаа дэлхэйн хоёрдохи дайн гэжэ нэрлэгдэһэн үршөөгтэ үйлэ хэрэгэй ушар шалтагаануудые гүнзэгыгөөр бодожо үзэхэ үйлэ хэрэг болоно. Энэ хадаа дэлхэй дээрэһээ дайн байлдаануудые усадхан үгы хэжэ, бухы хүнүүдтэ амгалан тайбан, арюун һайхан байдал түбхин бэелүүлхэ гэһэн зүрхэнэй үгэ хэлэхэ үдэр болоно.

«Фашизм — дайн мүн!» гэһэн уряа түрүүлэн гаргаһан, Германиин нацистнууд болон Японой милитаристнуудай хүн түрэлтэндэ тохёолдуулжа байһан аюул үндэнүүрт тухай урдаһаа эхэ юумэ элирхэйлэн мэдүүлхын тула бусадһаа һүргүгэй эхэ хүсэлэл оролдолгонуудые гаргаһан Советскэ Союз эзэрхэг түримхэй ябуулгануудые зайсуулан саархын тула бэдэр иимэ гүрнүүдтэй мүнөө ямар хэлэлсээ хэһэн гэшэ гү? Ямар юумэнһээ үлэмжэлһэн, бидэ иимэ эхэ гэрэ хохидолнуудта, һэндэлэн һүүдхэнүүдтэ орообобди? Рейхстаг дээрэ Илалтын туг мандуулхын тула манай армиин гаталһан харгы зам яахадаа иимэ хүшэр бэрхэшээлтэй байгаа?

Эдэ болон бусад шухала асуудалнуудта дахинаа тэхэрин хандаха ушартай болонобди. Юуб гэбэл, урданай дүүрэн бэшэ, эрхимдээ тодо бэшэ харюунуудай манай ухаан бодолые, һэшхэлые хэнсэхэгүйһэн.

Хүсэ хэрэглэлгын политика юушье шиидхэхэгүй байна. Тэрэ хёмоор зүришэлдөөнүүдые улам хүшэр хүндэ болгодог юм гэжэ дэлхэйн нэгэдэхи дайн харуулна һэн. Зүгөөр империализм хүсэрхэлгын, булимтаралгын һанал бодолоо үргэлжэлүүлһээр байгаа. Буу зэбсэгүүдые бүтээн гаргалгые болюулжа, эзэрхэг түримхэйлүүлгэ хатуу харюу сохилто үгэхэ гэһэн совет үүсхэлнүүдые улаасхоорондын харилсаанда хүсэ хэрэглэхые һэдэдэг правительствануудай эдэбхитэйгээр буруушаадаг һэн. Гол түлэб хүдэлмэришэнэй хүдэлөөн, түрүү үзэлтэй интеллигенци Москвагай уряае һайшаадаг бэлэй. Тиигэбэшье 1937—1938 оноудай сүүдлэлгын хэрэгүүд, хашалта хэршалалтануудай олонхидые Советскэ Союзда, социалис суртал һургаалда дурагүй болгоһон байгаа.

Германиин рейхэй удамаршад дэлхэйн нэгэдэхи дайнһаа өөһэдын тобшолонлнуудые хэһэн. Үһөө нэхэхэ гэһэн һанал бодолнуудһаа нацис үзэл бодол мүндэлөө. «Ажабайдалай үргэн эхэ газар байдын түлөө дайн дажарые үүдхэхын тула Гитлертэ зонхилолгын жолоо барюулагдаа һэн. Совет гүрэниие үгы хэжэ, СССР-тэ ажаһуудаг арадуудые алаха, хюдаха гү, али тэдэниие боолшолхо гэһэн нацизм геополитическэ программын шиидхэхы зүйл байгаа.

Тиигэжэ дайн дажар арадуудай ажабайдал руу «нэбтэрэн шургаһан», улаасхоорондын харилсаануудые һэндэлжэ хаһалаһан. Азида, Африкада, Европодо болоно байһан байдалнууд һужэрэн дэлгэржэ, хэзээ бухы дэлхэй дээрэ дэлхэйн гал түймэр болохо соробхилхо гэһэн асуудал 30-дахи оноудай тэн багта үшөөл эли бэшэ бэлэй.

Гитлерэй амататажа болохо байгаа гү гэжэ эрдэмтэд болон политигууд мүнөө хүртэр арсалдадаг. Ямаршье аша үрэгүй бэшэ байгаа, тэрэ ерээдүй тээшээ хёрхо нарин мэдрэлтэй хараада соо. Энэ хадаа үнгэрһэн сагай багсаамжалга мүн. Чемберлен болон Даладьегэй ябуулдаг эзэрхэг түримхэйшүүлэй «дэлхэй дээрэхи байдалые эбэтэй оруулха» гэһэн политикын бэлшүүлэгдэхэнь һэн, Германи болон Советскэ Союзай хоорондо нэгэндэ нэгэндээ добтолхогүй тухай хэлсээ байгуулжа, хүсэеэ бурхадажа, бухы Европодо өөһэдынгөө һанал бодолые бэлхэжэ болон гэжэ харата мүүнгэй зорилго табигдаагүй һэн. Үйлэ хэрэгүүд тод ондоогоор эрьехэдэхэ болохо һэн.

Тиибэ жабашье дайн дажарые сараха арга мүртэй байгаагүй ха даа. Зүгөөр манай орондо гитлеровскэ хархис ноходуудай харата муухай добтолгоор үлмамжалһан ушаартай үйлэ һураруулха болохо байгаа хэбэртэй.

Нацис булимтаргашадай Польшодо добтолхоһоо ноделн урда тэз батлагдаһан һэн нэгэндээ добтолхогүй тухай советско-германиин договорто СССР-эй Арадай депутадуудай хоёрдохи съезд залан сэхэ сэгнэлтэ үгөө һэн. Энээниие дэбтэхэ гэнэ бэшэ. Политическэ болон моральна айхабтар ехэ гарза хохидолнуудай ашаар дайда хаабаадалнае хойшолуулжа гэһэн һэндэлэтүүд байлга. Тэрэ үеын политическэ хүтэлбэрилэгшэдэй гаргаһан стратегическэ алдуу эндүүнүүдэй һэлгаарлашаһан байгаа гэжэ хэлэхэ байна.

Улаан Армиин авиацияар, танкнуудаар, артиллериир хангалн тула амжлан ехэ юумэ хэрэглэнэ һэн. Гэбэшье немецүүдэй буу зэбсэгһээ дутуугүй шэнэ техникэ—Т-34 түхэлэй танк гү, али ИЛ-2 түхэлэй штурмовик—1940—1941 оноудта сэрэгүүдтэ эльгээгдэжэ эхилһэн байгаа. Тэрэ дайрын юумэ командирнуудай, дайруд болон офицернуудай тэрэниие шудалхын тула олон һарануудай хэрэгтэй байгаа.

Манай армиин хүтэлбэрилэгшэдые һүрөөтэ муухайгаар үгы хэлэ бодото байдалые айхабтар таһалжа, хүшэр болгоһон юм. Армиинуудай, корпусуудай, дивизинуудай, бригаданууда, полкнуудай командирнуудые түшэлһэнээ буулгажа, харата муухай хашажа, харшалжа, Сталин ороноймноо оборониин бухы хүтэлбэриие буулгаа һэн. Тиигэжэ 40 мянга шахуу офицернуудай алуулһан гү, али эрхээ хахардаһан байгаа.

Сэрэгшэднай ехэ юумэ мэдэхэ хүтэлбэрилэгшэдгүй түлэбөөр 1941 оной урда тэ али болоо һэн. Түрүүлэн Хасан нуурай эрье дээрэ, удаань Финляндитай хэһэн дайнда, эсэстэ Халхын гол дээрэ, япон булимтарагшадтай сэрэгүүдээр дайлалдаһан совет-монгол сэрэгүүдые командалагшаар Г. К. Жуковые томилтор...

Тагнуулай баримта мэдээнүүдые тоогоогүй байһан ушар үршөөгтэ үүргэ дүүргээ һэн. Энээнһээ улампаһан, немец командовани гэнтэ добтолхо, дайнда эхидэ болюу байдал байгуулха арга боломжотой байгаа.

Добтолгын бэлдэгдэжэ байһан тухай, вермахтын гол добтолгонуудай хаагуур шэглүүлэгдэхэ байһан тухай мэдээнүүдые Сталин 1941 оной хабар ходо хэдо абажа байгаа. Зүгөөр тэрэ тэрэшье тоожо добтолхоо Германиин һанал байһые бэшэ, харин үргэн ехэ дайн дэмжэ бэлэн байһые айхархэгүйе оролдоһон юм.

1941 оной апрель-май һарануудта вермахт Баренцева далайһаа Хара далай хүртэр бүхэн газаргаа һэн, херин дээрэ добтолхо хэжэ һүүри эзэлэн байна, харин Сталин юрэншье болонюгүй гэһэн хэбээрээ байна захиралта бултэнда үгэһэн байгаа. Албан хойрог хоолһон үгэнь бэшэ, харин үнэн зүб юумэнүүдые Сталин орондо «түхирагшэд», «арадай дайсад» гэжэ, энээнһээ гараха бүхы хохидолтойгоор муушалан нэрлэдэг байгаа юм.

Үнгэрһэдөө июнийн 22-то орондомнай түдэһэн дайнай гал хурах хэдэд өөрымгоо һээмэрхүү байһан бодол болоулэхэ. Гитлер тэрэниин бэлэхээр мэрэлжэ гэжэ, өөртөөшье һэсгэн, мэдэрхэ ябадал Сталинда баадхажа шадаагүй юм. Түрүүшээр сухандан хэһэн ябадалынь гэхэдэ, гүрэнэй хилэ гаралгагүй: «гэнтэ энэмнай үшөө дайн бэшэ, харин юрын эхилээ шудалгадаан байжэ болохо».

Дайн хүлээгдэхэ байгаа. Энээндэ бэлэдэгэр байгаабди. Харин тэрэниие ехэ тээлмэрдэн угтаһан байгаабди. Гэнтэ бидэндэ ушарһан юм шэнги байгаа.

Дайнай эхин шатын дүнгүүд Улаан Армида айхабтар ехэ хохидолтой байгаа — хэдэн мянган хүнүүд алуулаа, шархалаа, һураггүйгөөр үгы болоо, дайсанай плендэ абтаа. Бидэ промышленна шухала түбүүдэ ба хүдөө ажахын районуудаа алдаабди. Бухыдөө Украина, Белоруссия, Молдави болон Прибалтика, Россиин Федерациин хэдэн областнууд дайсанай гарта ороһон байна.

Энэ ехэ түлөө Сталинай арсалагүй зэмэ тухай хэлэхэ зүйтэй, харбэшэ бидэ түүхын үнэн зүб хараа бодол дээрэ үлэхэ гэһэн һаа, Верховно Главнокомандалагша, Оборонын Гүрэнэй комитедэй Түрүүлэгшэ байһан тэрэниие бухы юумэн буруушаажа гэжэ буруу байха болоно. Хизаарлаашгүй засагтай байһан тэрэ өөрынгөө хүсэл бодолоор хүтэлбэрилгын системэ эзэд нэгэдүүлэгдэһэн системэ удиридаг байгаа. Энээнэй иимэ түгэдүүрэлтэй эрхэ мэдэлтэй тэрэ хүн хүнэйнмэ хэнээршье, юумэншье хирлаха байдалда өөрынгөө үүргэ дүүргэжэ шадаа.

Тиигэбэшье хатуу шанга журамай хажууһаар жэжэ бэжо асуудалаар хамаарлсаха ябадалай байдалтай дээрэһээ имагтал энэ түргэхэ дүргүүдые хэгэжэ, гэнэ иимэсэй. Сэрэгэй дайн оршон байдал хүнүүдтэ үйхэжэ, бэеэ даагаад хүдэлхэ арга боломожо тэдээндэ үгэхэ эрилтэ табидаг байгаа. Харин айнгүй, харюусалга өөр дээрээ абахаар тэдэниие үйлалгадаг байгаа бэшү.

Дайнай түрүүшын шатада амжалта түйлаад, заатагүй илахабди гэжэ найдаад, Гитлер хуурай газарай сэрэгэй техникэ гаргалга хороожо, стратегическэ самолёдуудые гаргаха ехэ боломжо газе хэдэлэнэ гэжэ хүдэлэнэ. Эдэ самолёдуудые Америкын Холбоото Штадуудта эсэргүү дайнда хэрэглэхэ гэжэ найдаһан байгаа һэн.

Дниадэһэн Росси һэргэн бодожо гэжэ тэрэнэй ой ухаанда ороогүй байгаа. Нерниадэр түсэблэгдэһэн, зургаан, ехэдээ долоон, наймэн неделиин туршада зүүн зүг тээшэ хэгдэжэн ашилагань дэлхэйе эзэлдэхэ түсэбһэн тэрэнэй доктринын һандаргаан эрьехэ, рейхэй һүүрийһэ найдалгын эхин болохо гэжэ һанандашье ороогүй байгаа.

Энэ талаар 1941-42 оноудай үбэлэй Москва шадарай тулалдаан онсо һүүри эзэлдэг юм. Советскэ Союз, асари ехэ хохидолдо оробошье, үшөөл дайлаха һандаргаагүй, сухарилгын, эгэлихэ бараһан үе саг эсэсэй ажмалаа, Росси газар дээрэ дэлхэйн дайнай дүүрэлгэ тодорхойлогдожо гэжэ бэтэ, хүгэсэ түргэн найдалдаа эндэл һэлэгдэһэн байна гэжэ хэлэхэ дуурадан ха юм.

1942 ондошье, 1943 ондошье, үнгэрхэдэ 1945 ондошье үшөө бага бэшэ алдуу эндүүнүүд, диилдэлгэ хүрэхэхэ үдэхээр байгаа. Гэбэшье Сталинградта эрэлхэг зоригтойгоор тулалдаһан, һүүлдэнь дайсаниие бута сохиһон, Курскэ дугы дээрэ добтолгон ниижэгдэһэн эбдэрчэ шүдэһан, Днепр болон Вислые, Одер болон Дунай мүрэниие гаталан гарһан совет солдадай ашаар нэн түрүүн Европо болон дэлхэй хэрин үнгэтэй болохо байгаа бэшү.

Дайнай һургаалнуудые бодожо үзэхэ, манай илалтын үндэһэ һүүриинь юун байһыень бидэ хододоо бодомжолхоо.

Тиихэдэ 41 ондо, илалтата түрилгээр дашуурһан немец сэрэгүүдэй хүсэн түгэс бултүүдые ниислэл хотын хажууда манай сэрэгшэд ба ополченецүүдэй тогтоохон ябадал юрэ бусын юумэн шэнгээр һанагдадаг байгаа. Тэдэ Сталинград шадар фашис сэрэгүүдые һемна бута сохино дэлхэй дээрэ бахал юрэ бусын юумэн шэнгээр үгтэдэг бэшэ даа! Немецүүдэй Волгодо хүрэхэдэ, ороной Европодоохи хубиин хахадһаа эхинхинь тэдэнэй гарта байхада, манай бэе хамгаалжа хүсэнэй нөөсэнүүдэй дуурана байгаадаа, СССР-эй эсэсэй диилдэгдэхэ ушарнай гэжэ онон байгаа юм.

Эсэргүүсэжэ байгаа Россида өөһэдынгөө һүүлшын найдал дэлгэдэг хүнүүд сүхэринхэ экипаж, энээнэй хамта мянган жэлэй түүхэтэй «рейхын» эзэмдэхэ ороноор бэхэн байха болоно. Энэ зорилгоор байгаа. Манай сэрэгүүд Паулюсай армиие, тэрэниие абарха гэжэ ерэһэн Манштейнэй болон Готын бүлэгүүдые бута сохёо, тиигэжэ дэлхэйн хоёрдохи бухы дайнда үндэһэн эрьелтэ хэбэ гэжэ сүүлэлдэжэ зохёоһон

Энэ юрын бэшэ үйлэ хэрэг тухай, тэрэнэй удха шанарые юрын хэмжүүрээр сэгнэхэ аргагүй байһан тухай ушар хэдэ ямар ехэ хүсэнүүд, ямар эрэлхэг зориг тэсэбэри гэжэ үзэлэн, тэдэниие дэлхэйн хоёрдохи дайнай гол тулалдаан гэжэ һаналдаг. Уншагшадтай хамта бидэ ойлгохо ёһотой. Ойлгоһон хүнүүдэй өөһэдөө байһан юм гэжэ хэдэн жэлнүүдэй хамтаран эргэлзээгүй, энэ хэрэгээ хэһэн ха юм. Харин энээнтэй хамта элдэб үнгын худал хуурмаг бодолнууд тухайланлагнууд, тэрэ тоодо өөрын үнэн байдал хараан һургаалгануудые гаргадаг байгаа.

Энэ зорилгоор Наполеоной «агуухэ армиие» Россиһоо үлдэхэ гэжэ тэрэ сагта тайлбарилха гэжэ ородолдог баримтануудые дахинаа хэрэглэгдэжэ эхилэһэн байха юм. Эзэмнай юуб гэхэдэ, сэрэгүүдэй хүйтэн үбэлэй ута болгохо, түрүү добтолгошодые армиин дээ талаһаа хэлоордуулдаг ороодог заха хизааргүй газар дайда. Энээнэй—Россиин харгыгүй дайда. Энээнэй—россиинхидта заатагүй туһа хүргэдэг «генерал мороз» гэһэн «господин кнэзь үйтэн». Илалта гол түлэб тэрэнэй түлөө ямаршье үнэ сэн түлэхөөр манай бэлэн байлгын ашаар түйлагдаа гэжэ тэзис һүүлэй үедэ бури эдэбхитэйгээр ндхагдаад болонхой. Ондоогоор хэлэбэл, эрэлхэг гэжэ гоё үгэтэй ба зоригоор бэшэ, ухаан бодолоор ба һүбэлгэн эрхэтэйгээр бэшэ, харин гансал—«ехэ шуһаар» түйлаа гэдэг байгаа.

Энээнэйшье удха эли ха юм: Москва болон Ленинградые, Киев болон Одессые, Смоленск болон Севастополиие, хэдэн зуугаад бусад хотонуудые дэмы хамгаалһан байгаа. «Гэгээрэлтэ» Баруун Европын оронуудай жэшээ дагажа шартай байгаа ха. Хүнүүдэй, архитектурна ба соёлой гайхамшагта һэнгын барилгануудые алдахагүйн тула өөһэдынгөө түбүүдые немецүүдтэ миин үгэжэ хэрэгтэй байгаа гэжэ тоолодог байгаа ха юм.

Иимэ ушарта хоёрдохи дэлхэйн дайндахи илалта хэнэй талада байха байгаа гэшэб?

Иимэ һанал бодолнуудые би эрид шууд буруушаанаб. Тэдэнэй бодото байдалһаа тоһаранхай, өөрынгөө удхаар манай ами бодол арадые, фашизмэ дарахада хүсэлдэгүй, манай нэрэ хүндые дайрадаг бухы юумэ түүхэдэ арсаха ёһотойбди гэһэн үзэлтэй энээнэй оттолон бэшэ ааб даа.

Тэдэ бидэнэй «улаан патриотизмын» хараа бодол дээрэ дахинаа гараха ёһотой, тэрэнэй дотор бидэнэй харахаа хүсэдэгүй, манай нэрэ хүндые дайрадаг бухы юумэ түүхэдэ арсаха ёһотойбди.

Политическэ хүтэлбэрилэл ба сэрэгэй командованиин бодомжото стратегическэ ба тактическэ зорилгонуудые бага хохидолтойгоор шиидхэхэ хэрэг һүүриин олондогүй байна гэжэ гүнзэгы гэшүүлэгдээгүй мэдэрэхэ ушартай. Олон ушарта, илалтаа түрүүшын үедэ, шадабаргаараа бэшэ, харин тоогоороо диилдэг байгаабди. Дайнда бэлдэлгын ба добтолгондо хорюу эмэжэхэлгын үедэ гаргаһан алдуунуудай түлөө хэдэн миллион хүнүүдэй амин наһан түрүүн түлэхэ баатай болоһон байгаабди.

Гэбэшье илалта бусад эрхэ нүхэсэлилүүдээр шиидхэхэ хэмжээгээр хангагдаһан байна гэжэ һанагдана. Тэдэнэй гол хүсэлэнь гэжэ, манай оронор байгаа ха юм ёһотой арадай энэ иимэшье шанартай болоһон байна бэшү.

Гитлеровскэ генералнууд хэдэ юумэ мэдэхэгүй хүнүүд бэшэ, харин үндэр мэргэжэлтэй сэрэгэй мэргэжэлтэд байгаа ха юм. Хэрбээ тэдэ Россиин жэлэбор хүйтэниие тоолоогүй һаа, гансал доры түргэн добтолгоо найдаһан байгаа гэшэ. Харин тэдэнэй бодожо имагтал политическэ һанамжууд дээрэ байгуулагдаһан байна ха юм. Нэн түрүүн совет засаг һулахан үедэ эбдэрэхэ, арадай таланаа дэжэрхэйлэгдэхэгүй гэжэ тэдэ ой найдаа һэн.

Тиигэжэ Клаузевицын ба Бисмаркын захялнуудые тоонгүй, Германиин сэрэгэй добтолхо манай общество дотор хоёр тэлын һэндрал — социальна болон национальна шэнжэнүүдэй — тэрэ дороо үүсхэхэ гэжэ имагтал этигэһэн дээрэһээ гол түлэб Гитлер хоёр фронтодо дайн эхилһэн байна гэжэ хэлэхэ. Тэдэ тоолонгүй байна. Энэншье, тэрэншье болоогүй. Тад ондоо юумэн боло, совет хүнүүд бүгэдэ нинтэдэ тохёолдоһон һандаралд хохидолой урдаа нигтоор нэгэдэж, энээнэй түрэл ороноо хамгаалхадаа гэжэ ухаан бодолоор, зүрхэ сэдьхэлээрээ ойлгоһон байгаа юм. Энээнэйл Германиин армиин эзэтэгүй диилдэлгын түрүүшын, эрхэ шухала үндэһэн шалтагаан болоһон гэшэ.

Совет засагые үзэн ядадаг гү, али ехээр айһан дээрэһээ дайсанай тала руу ороһон хүнүүдшье манай олон миллион арадай орон дотор ушарһан бэшэ хадаа.

Хэрэгжэ байһан иимэ сагта Эхэ ороноо түлөө хүргэхэ ябадалые өөһэдынгөө тула хүргэхэ хэрэг гэжэ тоолоһон байха бэшү.

Национальна хёмороон болохо гэжэ фашис стратегүүдай тоолоһон ушар мүн лэ иимээр бэелээгүй байха юм. Дайнай үедэ национальна хёмороо зүришэлдөөе манай ороной үзэөгүй ябадал холоо түүхын бодото баримта болоно. Хэдэн мянган километрээр һунаһан фронтнууд дээрэ эндэ манай ороной бүхы арадуудай хүбүүд хажуу хажуудаа тулалдаа.

Тэрьедэн гэрэгшэд ба зэлгэдэ ороһон хүнүүд түрэл гуламтаһаа хэдэн мянган километрэй газарта: Поволжьи болон Уралда, Хойто зүг болон Сибирьтэ, Алас-Дурна зүгтэ, Казахстанда, Узбекистанда, Киргизидэ, Таджикистанда, Азербайджанда, Туркменидэ, Грузида болон Армениидэ гэр байрагүй болоһон, ангалагаар хүреэлэгдэһэн байна юм. Үншэдэйн үхибүүдһээ хүгшэн тэрэнэйдэй национальностинууд ороной оронуудые орон бэшэ хүнүүд хамтадаа хүлэлгээгүй. Ород, узбек, татар, башкир эхэнэр тэрэниие гэр бүлэдөө, зэримдаа олон өөдын нэхэгүүдэй гэр бүлэдөө абажа, тэрэнэй эхэнь болодог байгаа ха юм.

Советскэ Союзай Геройнүүдай гү, али Алдар Солын орденүүдай дүүрэн кавалернуудай тоогоор ямар наци түрүүшын һүүридэ гараһаб гэжэ тоолохо дуратайшүүл мэндэ бии юм. Би иимэ тоололго хэхэгүй байнаб, харин манай агуухэ олон национальна ороной дулдыдангүй бэшэ байдалые хамтаараа аршалан хамгаалһан Советскэ Союзай бүхы арадуудта гүн һүүлгүй баяр баясхаланаа хүргэнэб.

Дайсантай харилсаа холбоотой байгаа гэжэ худалаар гэмнэгдэһэн зарим арадуудта Сталинай дура зоргоороо зориожолто хүлээлгэһэн байна.

Фронтын хэргинүүдээр ябадая, олон хүнүүд анха түрүүшынһээ манай орон, идэйэгшэнгэй ёһоор, тиимэшье хэрэ түрүүһэн бэшэ гэжэ мэдэрдэгүй, али нэгэ гээдэр болоһон байна. Дайнһаа бусажа ерэд, тэдэ өөһэдыгөө шүрэбхэнүүд гэжэ мэдэрдэгүй, шүрэбхэнүүд болохо дурагүй байгаа. Тэдэ нэрэ хүндын байна эрхэ сүлөөгэй иимэ хүдэлөө, түрүүшынхиэ партиин XX съездын һүүлээр лэ элсээр гарадаг болоо бэлэй.

Илалтын ба илагшадай нэрэ хүндэдэ хүн ямаршье сэдьхэлгүй юумэ хэлэхэ болон хэжэ болохогүй. Бидэ иимэ баримтануудые сохом тэмдэглэнэбди.

Советскэ Союзда Арадай депутадуудай нэгэдэхи съезд СССР-эй дайнай ветерануудай хэрэгээр шиидхэбэринүүдые абаа. Тэдэнэй дунда пенси, хангамжа, эмнэлгын туһаламжа, байра гэр болон бусад асуудалнууд ороно. Эдэ шиидхэбэринүүдые бэелүүлхэ хэрэгтэ бидэ бүхы хүсэеэ табиха ёһотойбди.

Хоёр жэлэй саана 4 миллион тухай дайнай ба ажалай ветерануудай дунда байһан хүнүүд мүнөө ажаһуудаг. Эдэ хүнүүдтэ анхаралаа хандуулха, тэдэниие хайрлаха, хүндэлхэ ёһотойбди.

Дайнай үедэ манай арад Ленинэй ойлгоогоор гүрэнэй политикэ мэндэ хүсэлтэй. КПСС-эй Түб Хорооной пленумууд, партиин XXVIII съездын хэлэлсэгдэхэ асуудалнууд, революцин һүүлээрхи түүхэдэ бүхэ шэнэ шатын эхин ба һэлгээн гэжэ һанагдана.

Эдэ бүхы асуудалнуудые шиидхэхын тула шанараар һүнэргэдэг арадай депутадуудай Советүүдтэ, нютагай бүхы засагай байгууламжануудта, бүхы зэргэ шатын хүтэлбэрилэгшэдтэ ехэ харюусалга үгэгдөө.

Коммунистнуудай 80 процентнь Эбэсэгтэ Хүсэнүүдэй эгнээнүүдтэ байгаа. Тэдэнэй 3 миллионинь, бодото дээрээ хоёр хүнэй нэгэниинь, байлдаанай үедэ үхөө. Коммунистнуудые пленээ абахагүй, байлдаанай бүлэгүүдэй арбан бэшэ захиралта хүргэдэг байгаа. Гитлер захирһан юм. Парти хадаа эзэмдэгшэдтэ бүгэдэ арадай эсэргүүсэлгэ эмхидхэдэг, илалта түйлахын тула нэгэн хүнүүдтэ нэбтэрүүлдэг ехэ хүсэн байһан юм. Энэ хадаа нэн түрүүн эдэ хүнүүдэй үүргэ хүсэлэн байха юм.

Сэрэгшэдэй добтолгоо дахуулдаг тэдэ коммунистнуудай бага бэшэ, эрэ талада хүнэй үйлэ хэрэг дээрэ харуулдаг байгаа.

Тиимэһээ партиин эгнээнүүд ба комсомолой эгнээнүүд ехээр дүүргэгдэдэг байгаа.

Советскэ Союзай Геройнүүдэй тоонһоо коммунистнууд ба комсомолецууд 70 гаран процент болоно.

Фронтын юрэнхыдэ, дайнай эсэслэлэй саг хүрэтэр, арадай хүсэ хүсэнүүдые дайсанай хүсэһөө үлүүгээр бүтээн гаргадаг болоо. Манай тылай хүсэлэнтэй ажал фронтын үндэһэн гэжэ үнэн зүб хэлэгдэдэг. Үдэр һүнигүй хүдэлдэг ажалшад, колхозникууд, эрдэмтэд, инженернүүд илалтын зэбсэг бүтээгээ.

Фронтнуудай оронуудые хангадаг хүсэн. Социализмай бүхы арга боломжонууд эзэлхэдээ тухайлһан.

Мүнөө бидэнэй дунда 6 миллион шахуу фронтовигууд, тэрэ тоодо нэгэ миллион зүүн гаран инвалидууд, мүн дайнай эхэнэр ажалшадай 23 миллион тухай хүнүүд тоолгодоно. Тэдэ бултадаа манай дундаршагүй баяр баясхалантай хүндэтэй болоходоо тэдэндэ доро дохинобди.

Фронтын ехэнхид, ганса дайнай ажалшадта бэшэ, нүхэдтэйгөө хамта дайнай һүүлээрхи баян һүргөөтэй, үйлэсэхэн байдалаар ажаһуудаг байгаа. Зүгөөр тэдэнэй олонхиниинь ажабайдалай хүшэр байдалда орооһон байгаа. Тэдэнэй юунэй түлөө дайлалдаһан гэжэ ойлгохо болон хүндэлхэ ёһотой.

Зүгөөр мүнөө үедэ зарим хүнүүд тэдэнэй габьяае дорой болгохо, мартахые оролдоно. Иимэ ябадал хүндэтэй бэшэ.

Манай общество дотор тиимэ бэшэ ябадалнууд ушарна. Харин зарим хэблэлнүүдтэ дайнай ветеранууд тухай нюдэ хаажа, харюусалгагүй юумэ хэлэгдэнэ.

Тэдэнэй түүхэ ба тэдэнэй габьяае хүндэлхэ хэрэгтэй.

Абарагша мэтээр һанагдадаг Сталиные урдаа гүргэдэг хүнүүдшье, мүн тэрэниие тамаган зобоогшо гэжэ хараалдаг хүнүүд нэгэл зэргэдэ эрэжэ байна.

Яагаад дайе диилэһэн орон, тэрэнэй арад-илагша юундэ диилдэгшэтэеэ мүүгаар ажаһуунаб? гэжэ мүнөө олон ушарта асуугдаг байна.

Һэн арад, һэн һанал бодолоо хүгжөөжэ, һэнэй хатуу шангаар боолтор дахинаа өргөгдэһөн байна бэшү.

Фронтнуудай оронуудые хангадаг хүсэн. Хэлтэй хэлээтэйгээр мэдэгдэһэн. Манай хэрэг хэлэхэ хорюултай.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуухэ дайнай үйлэ хэрэгүүдые сайшаандаашье бодожо үзэхэ хэрэгтэй. Литература, кинематографистнууд болон бусад хүнүүд нэгэнтэ үйлэ хэрэг харуулна. Эдэ бүгэдэ Илалтын үндэһэ гэжэ мэдэрүүлхэ ёһотой.

Илалтын ба илагшадай нэрэ хүндэдэ хүндэдэ бидэ бүгэдэ ехэ харюусалгатай.

Хоёр жэлэй саана 4 миллион тухай дайнай ба ажалай ветерануудые тоолоһон байна.

Советскэ Союзай Арадай депутадуудай нэгэдэхи съезд дайнай ба ажалай ветеранай пенсиин асуудалые шиидхэһэн. СССР-эй Арадай депутадуудай нэгэдэхи съезд ветерануудай ажабайдалые һайжаруулха тухай шиидхэбэри абаа.

Үшөө «мэдэрхэ» хүнүүд бии. Эдэ хүнүүдые ашаглан уламжалал, хүнүүдтэ туһалха хэрэгтэй.

Эрхэтэй ба сэрэгэй-алба хаагшадай пенсионно хангалгын тухай шэнэ Хуулинууд ветерануудай ажабайдалые һайжаруулхада туһалха ёһотой.

Гэбэшье энэмнай үшөө бага гээшэ. Олон фронтовигууд, тэдэнэй гэр бүлэнүүд байра гэр, телефон табилгые, хүнэй хүнэй эмнэлгэ, эм хэрэгсэлгэ үшөө хүлеэнэ, дайнай инвалидуудта тэдэнэй хэрэгтэй юумэн хүрэнэгүй. Энэ талаар үшөө эрилтэ хэрэгтэй.

Эдэ бүхы асуудалнуудые шиидхэхын тула эрхэ мэдэл, эрхэ гэнэхэ гэмшэлтэй дэбжүүлэн. Хүн бүхэн өөрынгөө хүсэ шадалаа нэмэн оруулха ёһотой.

Фронтын үедэхидэ, Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуухэ дайнда хүн бүхэн үүргэеэ дүүргэһэн. Мүнөө тэдэнэй зүгһөө дайнай ветеранууд ба тэдэнэй гэр бүлэнүүдтэ тусалха эрилтэтэй.

* * *

Нүхэдүүд! СССР-тэ Германиин добтолон ороһон дэлхэйн хоёрдохи дайнай байдал гансашье ябасые бэшэ, харин шэнжэ ухаан шэнжэлэн хүбилһэн юм. Үзэл суртал политическэ зүүдэн һанал бодолнуудые бодото ябадалаар туршагдаа. Тэрэ олон ямар хэрэглэлгэ хубилгаа, тэрэнэй түүхэ бидэндэ хэрэгтэй тобшолол хүргэбэ.

Тэрэ хэрэглэлгын үеын гэжэ тэрэ үнэн хэрэг. Хүн түрэлтэн дайнай гашуун һургаалнуудые мартажа болохогүй. Дайнай түүхэ бидэнэй түүхэ.

Дайнай нюдөөр хүнүүдтэ мэдүүлхэ ёһотой. Манай түүхэ ба бидэнэй ажабайдалда дайнай һургаал хэрэгтэй.

Хүсэ хэрэглэлгэ дахинаа хэзээшье болохогүй гэжэ бидэ һанаха ёһотойбди. Энэ хадаа гүрэнэй ба арадай хоорондохи харилсаануудай тэргүүн дүрим болохо ёһотой.

Мүнөө бидэнэй ажалай үрэ дүн Хоёрдохи дэлхэйн дайнай дүнгүүдтэй холбоотой. Политическэ зүгһөө дайн дахин бү болог гэжэ мүнөө бидэ һайн ойлгоно.

Тэдэ мүнөөдэр ондоо юумэн тухай хэлэнэб.

Элдэб социальна байгуулалтатай гүрэнүүдэй хоорондын харилсаан, тэдэнэй хамтын ажал эбтэй байгуулагдаха ёһотой.

Дөөн хүсэнүүдые хубаарилгада шиидхэхэ ушартай гэжэ элирүүлэгдэһэн байха юм.

Дэлхэйн хоёрдохи дайнда түйлагдаһан илалта — энэмнай эзэрхэг түримхэй ба мунхаг харанхы хүсэнүүдэй эсэргүү тэмсэлэй үедэ бэе бэеэ олоһон бухы хүнүүдэй илалта болохо баялиг мүн болоно. Гитлерэй эсэргүү коалиции түрүүшээр 26, харин дайнай һүүл багта 50-һаа дээшэ гүрэнүүд оролсоо байгаа. Тэдэ бултадаа адли хүдэлхэ талаар оруулагаа. Дайн байлдаанда һайн дурата тайшуулхын багахан отрядуудай хабаадалга оронуудые байха. Тиигэбэшье тэдэ бидэнтэй хамта тэмсэһэн, бидэ энээниие эсэргүүсэлэнгүй хэзээшье мартахагүйбди.

Илалтын хубааха гэжэ гансашье хэлэжэ сэдьхэлдэ харша бэшэ, харин политическэ талаараа түлэхүр түйгаң ябадал болоно. Энэмнай бусадай хуулита аша туһануудые, иимэл дээрэ хуулитай байдалда үзэхэ тиймэ болохо туйлгонуудые хамтадаа... эбтэй болон дурагүй байдал ба болоно.

Дэлхэйн политикодахи шэнэ бодолнуудые урагшалуулхада, хүдөө талада таһараан эрдэмтэдэй, алдаагүй, олон ушарта бүргэг гэжэ һэбэр дараагдаагүй гэжэ голхорхоор.

Гитлерэй эсэргүү коалиции хабаадагшадые нийтэ лагерь болгоһон айлмдалтай аюулай эсэргүү үшөөл үгэ болбо. Бидэ хамтаран хүдэлхэ ёһотой, иимэ эзэргэй ба хамтын ажалай алдаа бэлэн байха ёһотой. Үсэргэлдөөн совгоочугуу эбсэрхэй хайрлана даа. Иимэ байдал... ба ерээдүйн тула.

Тэрэниие байгуулһан гүрэнүүд ООН-эй Устав соо дэлхэйн һандаралһаа ерээдүйн үетэниие зайсуулхаар эрид шиидэнги байһанаа, тиихэдээ тэсэгэрэ гаргажа, һайн хүршэнүүдэй мэтээр хамта, бэе бэетээ эбтэй ажаһуухыень тэмдэглэнэ. Тэрэниие эрхимлэн бэлэһэн байдаг. Гэбэшье баяшуулга засаг тэрэниие хүсөөгүй, харин арадууд буу зэбсэг үрдилдэн үүсэгдэһэн. Дэлхэйн юрэнхыдэ тухайлһан. Буу зэбсэг ба атомна бомбо бии юм гэжэ Потсдамда Сталинда Трумэнэй дуулгаһан сагһаа хойшо ядерна буу зэбсэгүүдые урдилдан бүтээлгын үе сагые түгэсхэлгэ тодон гаргадаг гэшэ.

Тэрэ «мөөрөөр» холбоотой гүрэнүүдэй һандаран политическэ хамта буу зэбсэг бүтээн гаргалгын усадхагдаха байһан зүйл түргэн ходо гаргаһан XX зуун зорилгые ба гайхамшагта хохидол боломжогүй гэһэн шэнэ саг ерэжэ байна.

Тиимэл эсэргүү уялгажа байна гэһэн хүн бии, сэрэгэй-политическэ болон тонтаһан юумэ юм.

Дэлхэйн хоёрдохи дайн, тиихэдээ эхитэй «хүйтэн дайн» хоёрой хооронд тэрэшье, ямаршье үгэ хубилхагүй, сэрэгэй хүсэн түүхын «хүйтэн дайнай» ябадал хэлэхэ сагай. Эдэ бүгэдэ ёһотой абаһаар мэдэрэгдэхэгүй гэжэ һанана.

Совет газар дээрэ фашистнуудай хэһэн һандаралга гол түлэб табяад оноудай тэн багта усадхагдаха гэжэ түлэб тула мэдэхэ. Киев, Минск, Севастополь, Сталинград, Ростов, Смоленск, үнэхөөр тоборой олоороо һандаргагдаһан хэдэн арбаад ба зуугаад бусад хотонууд һэргээгдээ һэн. Ороной промышленна хүсэнүүд нэргээгдэжэ, урданайхиһаа булэ болонхой байгаа. Бидэ түрүүлэн зэмбүүнүүдые гараабди.

Советскэ Союз айхабтар ехэ гэрэлтэ хоролгодо ороошье һаа, бури шанга болоо, энээнэй эрхэ тухай тээшээ эрхэтэй бэлэн сэрэгэй-политическэ болон экономическэ гүрэн болоһон байгаа. Тиигэжэ мүнөө тэрэ үеын хүулин документнуудай хэбэр, бэлэн бодол түүхэ публицистикэдэ хэрэглэгдэдэг һэн.

Нэжэг түргэн түүхэөр тоохэ нүүдэр — олон миллион тонно металла, нефть, хэдэн миллиард киловатт-часы электрын эрхэ хүсөөр эдэнь бааталгадаг һэн.

Дайнай үедэ хэзээшье гарза хохидолоой хэмжээн нэсэнь гэжэ тоологдог һэн. Тэдэ «хүйтэн дайнай» эрхэ байдалда һүүдэн байһан байгаа, эсэргүүсэлэй ба хэлэлсээ һайжаруулхын үедэ һайшаалга болохо ёһотой һэн, мүн бусад гүрэнүүдтэй ехэ байлиг болохо эхин. Эсэргүүсэлгын хүсэлэнтэй гэжэ хамаарагдахагүйгээр, эдэ бүгэдэ хүнүүдэй тэмсэлэй ба харилсаанай эрхэ болохо болоно.

Мүнөө дэлхэйн байдал ондоо болоо. Манай ороной ба бусад оронуудай хүнүүд шэнэ политическэ бодолые бэелүүлхэ, хамтаран хүдэлхэ ёһотой. Хоёрдохи дэлхэйн дайнай илалтанһаа хойшо манай гүрэн ба бусад гүрэнүүд хоорондоо харилсаха шэнэ боломжотой болоо.

Эхэ нютагаа һандаралһаа абарһан, Европын арадуудые фашизмһаа сүлөөлһэн совет сэрэгшэдэй габьяа хэзээшье мартагдахагүй.

Буу зэбсэг үрдилдэлгын бүтээлгын эсэсэл хүн түрэлтэндэ хэрэгтэй. Ядерна буу зэбсэггүй дэлхэй байгуулха зорилгоор бидэ бусад оронуудтай хамта хүдэлхэ ёһотойбди.

Тиигэбэшье аюулай болохо гүн хүсэнүүд мүнөө үшөө эсэргэ. Болбосоролто дэлхэйн оршон байдалда манай хүсэлэнтэй хамтын ажал хэрэгтэй. Бидэ ямаршье гүрэнтэй харилсаа ба хэлэлсээ хэхэдээ энэ зүйлые анхаарха ёһотойбди.

Дайнай түүхэһээ бидэ ехэ һургаал абаха ёһотойбди. Дайнай түүхэһээ һургаал абаха гэшэ — юрэнхыдөө дэлхэйн хүн зоной амгалан тайбан ажабайдалые хамгаалха гэһэн удхатай.

Дэлхэйн ирээдүйдэ дайнай шуг

(Түгэсхэлынь 3-дахи нюурта).

…ЙНАЙ БА ИЛАЛТЫН ҺУРГААЛНУУД

хыдөө мүндэлһэн байна. Ниитэ Европын аюулгүй байдалай ба харилсаа холбооной сағ үргэлжын бүридэл байгуулха зорилгын табигдажа байхада, тэрэл бодолые хүгжөөлгын шэнэ, гурбадахи шатын боғоһо дээрэ байнабди.

Дэлхэйн хоёрдохи дайнай һүүлээр тогтоогдоһоной ёһоор Европын гүрэнүүдэй хоорондохи хилэнүүдэй ойроо хүрэшэгүй байлгые мэдэрхэ гээшэ дайнай һүүлээрхи нүгөөдэ зүйл болоно.

Политическэ зүришэлдөөнүүдэй эгээл орёо хүшэр сағуудташье энэ гол ёһые хэнэйшье эбдээгүй байһанай ашаар лэ үнгэрһэн 45 жэлдэ энэ түбидэ амгалан тайбан байна гээшэ ааб даа.

Тиин хэрбээ «Ялтын ба Потсдамай үе сағ дүүрээ» гэжэ шалтаг бариад, хилэнүүдые эсхэхэ сағ ерээ гэжэ тоолоо һаань, шоро муута ехэ алдуу болохо байгаа.

Дайнай һүүлээрхи бодото байдал өөрынгөө удха шанарые алдаагүй, тэрээндэ гар хүрэхэ али болохо ябадал байха зэргэгүй гэжэ харюусалгатайгаар мэдүүлхэ хүсэлэнтэйб.

Мүнөөнэй эрхэ байдалда Европодохи хилэнүүдэй ойроо хүртэшэгүй байлгын бодолой үг удхань хубилжа байна. Энэмнай ондоо асуудал. Хилэнүүдые ондоо болгожо, ээлжээтэ шуһата дай үүсхэхэ эрхэ нүхэсэлнүүдые байгуулжа болохогүй. Теэд экономическа, социальна, хуулиин, экологическа талаар, мүн бусадшье һалбаринуудаар холбоо барисаа тогтоохын тулада эдэ хилэнүүдые эбдэжэ болохо байгаа. Тиигэбэл, бүхы арадуудта һайн болохо үгэхэ. Һүүлэй үедэ энэ хэрэг амжалтатайгаар хүгжөөгдэнэ гэжэ мэдэнэбди.

Ниитэ Европын байшан байгуулха манай хараа шугамһаа ондоо арадуудые амяарладаг хилэнүүдые зайсуулха бүри революционно хандаса байха юм аал? Үгышье һаа, Европын нэгэдэл байгуулха тухай президент Миттеранай бодол баһал дүтэрхы. Бидэ иимэ хүгжэлтые дэмжэжэ байһан тухайгаа хэлэнэбди.

Дайнай үе сағые дүүргэжэ, ондоо үе сағые эхилхэ гээшэ буруу. Европын ба бүхэдэлхэйн нэгэдэлэй шэнэ, олон юумэ найдуулһан шатада ороод байһамнай арсалтагүй. Хархис хүсэнүүдые демократиин илажа гараһан бүхэдэлхэйн байлдаанай политическэ дүнгүүдые буруушаажа бэшэ, харин диалектикын ёһоор шудалһанай эсэстэ иимэ арга боломжын бии болоһониинь баһал арсалтагүй.

Европын арадууд, Пушкинай хэлэһэнэй ёһоор, «үһөө хиһаа тухай мартажа, ниитэ нэгэн бүлэдэ нэгэдэхэ» ёһотой. Энээниие түйлажа болохо гү? «Ниитэ Европын байшан» байгуулхадаа, хэн нэгэнэй дайсан харша байдалай, хэрүүл шуугаанай үе сағай муу һайн зүйлнүүдые сэхэ гү, али нюусаар асараагүй һаань, түби дээрэ бата амгалан тайбан байдал байгуулха ябадалые «хүйтэн дайнай» шэнэ түхэл янзануудаар һэлгэхэ гээгүй һаань, энээниие түйлажа болохо.

Германиин нэгэдэхэ асуудалда манай хандаса энээгээр тайлбарилагдана. ГДР-эй болон ФРГ-эй немецүүдэй ниитэ нэгэн бүлөөр ажаһууха гэһэн ойлгосотой хүсэл эрмэлзэлые бидэ ойлгонобди. Германиин түүхэдэхи дайнай һүүлээрхи энэ хуудаһые һэхэхэ хаһа ерээ.

Совет хүнүүд энэ шэнэ Германитай харилсаа холбоотой байха юм гэжэ хэлээ һаа, хамтын һанамжые элирхэйлхэб гэжэ этигэнэб. Экономическа холбоо барисаае үлөөхэ ба үргэдхэхэ, эрдэм ухаанай ба соёлой үндэһэ һуури дээрэ манай агууехэ хоёр арадуудай харилсаха, тэдэнэй хоорондо политическэ хөөрэлдөө хэхэ ябадал хүгжэлтэ дэбжэлтэдэ ехэ юумэ нэмэри хэхэ, Хельсинкидэхи хэрэгэй түшэг тулгууриин нэгэниинь болохо аргатай.

Германиин хоёр гүрэнэй нэгэдэхэдэ, манай, мүн бусадшье арадуудай аюулгүй байдалай аша түһа, Европодохи ба бүхы дэлхэй дээрэхи стратегическа тогтониҗонги байдал эбдэгдэхэгүй гэһэн лаб найдамжа хэрэгтэй.

«Хоёр ба дүрбэн» гэһэн гуримаар хөөрэлдөөнүүд эхилээ, США-гай, Великобританиин, Францинн, ГДР-эй, ФРГ-эй, мүн тэрэшэлэн Польшын, Югославиин, Италиин, мүн бусад зарим гүрэнүүдэй правительствануудтай хоёр талын хөөрэлдөөнүүд хэгдэнэ. Дэлхэйн хоёрдохи, мүн «хүйтэн дайнда» эсэс табиха зэргэтэй Германиин эб найрамдалта хэлсээн «зургаанай урда» табигдаһан шухала темэнүүдэй дундa оролсоно. Немец газар дээрэһээ саашадаа гансал амгалан тайбан үүсхэлнүүд гараха гэһэн этигэл найдал тэрэ олгохо ёһотой. Тус хэлсээн хадаа Германиин сэрэгэй эрхэ уялгые, аюулгүй байдалай ниитэ Европын бүридэлдэ тэрэнэй һуурииe тодорхойлхо, дайнай һүүлээрхи хилэнүүдэй эбдэршэгүй байһан тушаа тэрэнэй уялгануудые гүйсэд тодорхойлхо ёһотой.

Германиие илган газаашалһан, немецүүдэй национальна нэрэ хүндые дайраһан документ тухай бодол бидэндэ харша гэжэ онсолон тэмдэглэхэ байнаб. Шэнэ Версаль таарахагүй, 1952—1954 онуудай сепаратна хэлсээнүүдые шэнэлһэнэй хэрэггүй. Энэмнай эб найрамдалай акт байха зэргэтэй.

Урданай юумые шэнэлхэ бэшэ, харин ерээдүйн Европо байгуулха гээшэ манай зорилго болоно. Энэмнай сэрэгэй болон экологическа аюулгүй байдалай, экономическа болон соёлой талаар харилсаа холбооной талаар хамтын эмхинүүдтэй гүрэнүүдэй холбоон болохо ааба. Хэрбээ ниитэ Европын үйлэ хэрэгтэ хабаадагшадай энэ шэглэлээр дабшажа эхилээ һаань, дайнай һүүлээрхи 45 жэл хүшэр хүндэ байгдаашье һаань, дэмы ажаһуугдаһан бэшэ болоно.

Дэлхэйн хамтарал буу зэбсэг хуряалгын үе сагта орожо байнхай. Энэ һайн хэрэгые хүгжөөлгэдэ али болохоор туһалхаар бэлэн байһан тухайгаа Советскэ Союз үшөө дахин батадхана.

Дайн дажаргүй ба хүсэ хэрэглэхэгүй дэлхэй байгуулха хүдэлөөе ямаршье нэмэлтэ шиидхэбэринүүд зогсоохо зэргэгүй. Хэрбээ США-гай болон СССР-эй, бусад оронуудай шэнэ бодомжын түрүүшын үрэ дүнгүүдые гамнангүй, эсэргүүсэн зүришэлдэжэ эхилээ һаань, арадуудай урда айхабтар ехэ гэмтэ ябадал хэгдэхэ байна.

Совет-американ дээдэ тушаалтадай болохоёо байгаа уулзалгада иимэ хараатайгаар бидэ хандана6ди. Тус уулзалга һурамхи болоһон зэмаар дабшаха нэн түрүүн буу зэбсэг хуряаха талаар бүтэмжэтэй түлхисэ болохо үгэхэ гэжэ найдаха дуран хүрэнэ.

Нүхэдүүд! Илалтын үдэр бидэ манай Зэбсэгтэ Хүсэнүүд, тэдэнэй хуби заяан тухай, мүнөөдэр тэдэнэр ямар байха ёһотойб гэжэ бодомжолнобди.

Юрэнхы дээрэнь хэлэхэ болоо һаа, Эхэ ороноо найдамтайгаар хамгаалгые хангаха аргатай, уласхоорондын ба Европын аюулгүй байдалай шэнэ гуримда таараха, хубилган шэнэдхэлгын ба шэнэ бодомжын политикатай зохилдуулагдаһан мүнөөнэй хүсэтэй арми болон флот орондомнай хэрэгтэй гэжэ ойлгосотой.

Үнэхөөрөөшье, армиин асуудалнууд ехэ шухала болонхой. Тэдэнэр хаа хаанагүй халуунаар зүбшэн хэлсэгдэдэг. Гадаадын политикада шэнэ хандасанууд, демократи үргэдхэлгэдэ үзэгдэдэг зүришэлдөөнүүд манай экономикодохи дутуу дунданууд, сэдьхэлээ хүдэлхэ ябадал эндэшье бии.

Нүхэдүүд, энэшье ойлгосотой, Зэбсэгтэ Хүсэнүүүд хадаа манай обществын таһаршагүй хубинь болоно. Манай мүнөөнэй ажабайдалай юрэнхы амжалтанууд болон дутуу дунданууд эндэшье үзэгдэнэ.

Мүнөөнэй армидахи байдал зарим талаараа манай һанаанда хүрэдэггүй. Тэрэ шүүмжэлэлһээ гадуур байха аргагүй ааб даа. Обществодо армиин дүүргэдэг үүргые шэнээр хаража үзэхые хубилган шэнэдхэлгэ баадхана. Зүгөөр армиин асуудалнууд, бусад бүхы асуудалнуудта адли, һайса, һайниие хүсэһэн, бүтэмжэтэй шэнжэтэйгээр зүбшэгдэхэ ёһотой.

Бидэнэй бэелүүлхэ ёһотой сэрэгэй реформо хубилган шэнэдхэлгын хамтын хараа шугамай шухала хубинь мүн. Верховно Соведэй правительствын түлөөлэгшэдһөө, түрүү эрдэмтэд болон мэргэжэлтэдһээ бүридхэгдэһэн комисси тэрэнэй хараа шугамые тодорхойгоор зохёожо байнхай.

Мүнгэн зөөри болон нөөсэнүүдые багаар гаргашалжа, оборонно барилга ашаг үрэтэйгөөр хэхэ хэрэгтэй. Зэбсэгтэ Хүсэнүүдэй бүридэл ба байгууламжа гуримшуулха зэбсэг хэрэгсэлнүүдэй шанарые һайжаруулха гээшэ сэрэгэй реформодо гол шухала болоно. Армиин ба флодой ажабайдалда демократи үргэдхэлгын асуудалнуудые анхаралтайгаар хаража үзэхэ, армида болон флодто политзургаануудай үүргые шэнээр бодожо үзэхэ хэрэгтэй.

Сэрэгэй реформо бүхы обществые яажашье һаа дайраха, сэрэгүүдые болон зэбсэг хэрэгсэлнүүдые ехэ хэмжээгээр хороолготой, сэрэгэй бюджедые бага болголготой, оборонно индустриие ондоо шэглэлтэй болголготой холбоотой ниитэ гүрэнэй программануудые зохёожо бэелүүлхэ эрилтэ табина.

Погонтой хүнэй нэрэ хүндые үргэхэ, сэрэгэй алба хаагшадай политическэ болон социальна эрилтэнүүдые хүндэлхэ Эхэ оронойнгоо хамгаалагшадта гар хүрэхэ али бүхы ябадалые болюулха ёһотойбди. Сэрэгэй формын, нэрэ хүндын, гүрэнэй шагналнуудай нэрэ хүндые Конституциин, гүрэнэй, нэрэ хүндөөр хамгаалха байнабди.

Советскэ Союзай шэнэдхэгдэһэн Зэбсэгтэ Хүсэнүүд Эсэгэ оронойнгоо мүнөөнэй болбосоролто, найдамтай хамгаалагшад, дайн дажар зайсуулха ба амгалан тайбан байдал сахиха эрхэ нүхэсэл болохо зэргэтэй.

Мүнөөдэр, Илалтын үдэр, тэдэнэй ажал хүдэлмэриие, тэрэниие хамгаалхаар бэлэн байһыень оромнай сэгнэдэг, тэдээн тухай зохихо анхарал оролдолго гаргаха юм гэжэ манай сэрэгшэдтэ хэлэхэ хүсэлэнтэйб.

Нүхэдүүд! Агуухэ Илалтын һүүлээр үнгэрһэн 45 жэл соо манай общество тэрэнэй һургаалнуудые бүри хүсэдөөр, гүнзэгыгөөр ойлгожо абаа, Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуухэ дайн гол шиидхэхы хүсэн болохо арад зониие түүхын түрүү зэргэдэ гаргаһаниинь гол шухала һургаал болоно. Тэрэнэй диилдэшэгүй хүсэн юун болоноб гэжэ илалта элеэр харуулаа. Нягта нэгэдэлтэй, харюусалгатай, Эхэ орондоо дуратай, эрхэтэн ёһоной нэрэ хүндэтэй, оюун ухаанай ба сэдьхэл бодолой талаар хүн бүхэнэй ехэ хүсэтэй байһыень тэрэ харуулаа.

Гээлтэ хоролтодо оробошье, бата хүсэтэй байһанаа бидэ харуулаабди, илажа гараабди. Ниитэ нэгэн зорилгоор нэгэдүүлэгдэһэн олон үндэһэ яһатанай манай Эхэ ороной арадууд айхабтар ехэ хүсэн болоно, ямаршье эрхэ байдалда бэеэ хамгаалжа шадаха гэжэ бидэ батадхаабди.

Дайнай туршалгануудай жэлнүүд бидэниие нэгэдүүлээ, Арадай энэ нэгэдэл Илалтада хүргэһэн байгаа. Энэ нэгэдэл тухай һанаандаа оруулха зуураа, манай ороной түүхын эрид хубилалтын шатада, манай үбгэ эсэгэнэрэй ами наһаа үгэһэн үг зорилгонуудта үнэн сэхэ байхабди, мүнөөнэй ба ерээдүйн эрхим байдал байгуулхын тула тэрэниие бэелүүлхэбди гэжэ хүнүүд этигэнэ.

Иигэжэ үгэеэ дүүргэхыемчи зүбшөөгыт.

Энэ дайнда илажа гараһан арад ямаршье бэрхэшээлнүүдые дабаха ба ямаршье зорилгонуудые шиидхэхэ аргатай.

Иимэ дайе дабажа гараһан арад амгалан тайбан байдал бүхы зүрхэ сэдьхэлһээ хүсэнгүй байжа шадахагүй.

Мүнөөдэрэйнгөө ажал хэрэгүүдтэ, анхарал оролдолгонуудта дайнай ба илалтын һургаалнууд тухай бү мартаял.

ЭРЭЛХЭГ ЗОРИГОЙ ЗАЛИРШАГҮЙ СОЛО

Д. Т. ЯЗОВАЙ хэлэһэн үгэ

…нииска Коммунис партиин сургал һургаалнууд манай илалтын материальна түгэлдэр хүсэн, шиидхэхы эрхэ нүхэсэлнүүдэй нэгэниинь болоһон байгаа. Парти, нютагуудтахи тэрэнэй органууд бүгэдэ арадай тэмсэлэй һүлдэнь болоһон юм. Партиин гэшүүдэй табанай дүрбэн хубинь фронт дээрэ дайлалдажа ябаа гү, али оборонно предприятинуудта ажаллаа. Дайнай жэлнүүдтэ 3 миллион коммунист байлдаанай талмай дээрэ унаа һэн. Табан миллионһоо дээшэ сэрэгшэд партиин зэргэдэ нэмэжэ ороһон байгаа.

Илалтын 45 жэлэй ойе һайндэрлэхэдөө, совет хүнүүд гитлеровскэ сэрэгүүдтэ эсэргүү нэгэдэлэй гүрэнүүдэй арадуудые, арминуудые, гартаа буу барижа, сэрэгэй жагсаалда зогсоһон бүхы хүнүүдые, партизануудые, эсэргүүсэлтын хүдэлөөнүүдтэ гү, али фашизмда эсэргүү нюуса тэмсэлдэ хабаадагшадые ёһолон хүндэлнэбди. Эдэнэр бултадаа хамтын дайсанда эсэргүү тэмсэлдэ хабаадаһан байгаа.

Ниитэ хүн түрэлтэнэй баялиг хадаа үнгэрһэн дайнда бидэнэй хамтын хүсэлэл оролдолгонуудаар түйлагдаһан илалта болоно. Гэхэтэй хамта бидэ тэрэниие манай Эхэ ороной, бүхы арад зоной хамтын баялиг гэжэ тоолохо ёһоороол тоолонобди. Совет-германиин фронт дээрэ эзэрхэг түримхэйшүүл сэрэгүүдэйнгээ гурбанай хоёр шахуу хубиие алдаа һэн. Совет сэрэгүүдэй баатаршалга, тэдэнэй эршэтэ шангэ добтолгонууд дэлхэйн хоёрдохи дайнай ябасые, эсэсэй дүнгүүдые тодорхойлһон, илалта түйлалгада шиидхэхы үүргэ дүүргэһэн байгаа.

Мүнөөдэрэй байдалай орьшон байдалай ендэр дээрэһээ манай Илалтын бүхэдэлхэйн түүхэтэ удха шанар улам тобоймо хурсаар харагдана. Тэрэ хүн түрэлтэнэй урда социальна хүгжэлтэ дэбжэлтэ тээшэ, амгалан тайбан байдал тээшэ шэнэ харгы замуудые нээгээ. Дайнай һүүлэй үедэ хархис хүсэнүүд, эзэрхэг түримхэйшүүл эдэ харгы замуудта олохон бэрхэшээл түбэгүүдые ушаруулаа һэн. Гэбэшье Илалтын үрэ дүнгүүдые аршалан хамгаалжа шадаһан байгаабди.

Хубилган шэнэдхэлгэһээ эхитэй шэнэ политическэ бодомжо мүнөө үеын эгээл орёо шухала зорилгонуудые бүтэмжэтэй һайнаар шиидхэхэ түлхюур болоо. Советскэ Союзда бэелүүлэгдэжэ байһан гүнзэгы ехэ хубилалтануудай үүргэ нүлөөгөөр уласхоорондын байдалда һайн тээшээ ехэ хубилалтанууд болоно. Хёморoo зүришэлдөөнүүд хөөрэлдөөнүүдээр һэлгэгдэнэ. Хөөрэлдөөнэй хэрэгүүд хүгжөөгдэнэ, аюулгүй байдал бэхижүүлэгдэнэ. Зүгөөр һайн хубилалтанууд мүнөө дээрээ үшөөл тэхэрюулэгдэшэгүй болоодүй байһаар. Дайнай аюул сарагдаадүй байһаар.

Иимэ эрхэ байдалда Советскэ Союз өөһэдыгөө хамгаалха хүсэеэ шухала хэмжээндэ байлгажа, оборонын байгуулалтада бүтэмжэтэй һайн хубилалтануудые бэелүүлнэ, тиихэдээ сэрэгэй хубилалта хэнэ.

Бүхы арад зонтоёо хамта совет сэрэгшэд партиин зохёоһон хубилган шэнэдхэлгын политика бэелүүлгэдэ эдэбхитэйгээр хабаадана. Партиин XXVIII съездын үзэмжэдэ табигдаха КПСС-эй ЦК-гай Платформые, Совет Социалис Республикануудай Союзай нэгэдэлые бэхижүүлхэ талаар шэглүүлэгдэһэн СССР-эй Арадай депутадуудай ээлжээтэ бэшэ гурбадахи съездын тогтоолые, ороной Президентын шиидхэбэриие тэдэнэр һайшаан дэмжэнэ.

Совет обществые революционно ёһоор шэнэдхэлгын, энэрхы ёһото, демократическа социализм тээшэ ороноо амжалтатайгаар дабшуулха зорилгонуудые бэелүүлхын тула манай арадта амгалан тайбан байдал хангаха талаар патриотическа ба интернациональна уялгаа бэелүүлхэ гээшэ нангин уялгамнай болоно гэжэ офицернүүд ба солдадууд, арми ба флодой бүхы сэрэгшэд тоолоно.

Совет Зэбсэгтэ Хүсэнүүдэй сэрэгшэдтэ алдар соло!

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай баатарнуудта — фашис булимтарагшадтай тэмсэлдэ Совет Эхэ ороной эрхэ сүлөөе, бэеэ дааһан байдалые аршалан хамгаалһан фронтовигуудта, тылэй ажалшадта нэрэ хүндэ, алдар соло!

Баатарлиг совет арад — илагша-арад болон тэдэнэй шэн зоригто Зэбсэгтэ Хүсэнүүд мандаха болтогой!

Манай агууехэ Эхэ орон — Совет Социалис Республикануудай Союз мандаха болтогой!

Нүхэдүүд «Ура!»

«Ура!» хашхараан талмай дээгүүр гурба дахин сууряатаба. Советскэ Союзай Гимн зэдэлнэ. Артиллериин салют нэернэ. Энэ хадаа парадай баян жабхаланта эхин боложо соностобо.

Салюдай нэерээн замхажа, буурал Улаан талмай дээгүүр барабануудай хүнхинөөн соностоно. Энэмнай Москвагай сэрэгэй-хүгжэмэй училищиин 160 һурагшад парадай ямараар үнгэрхэ байһанда эршэ дэлисэ олгобо гээшэ. Мянган хүнһөө бүридэһэн нэгэдхэгдэмэл оркестрэй эндэ гарахадань, талмай доһолходол ганэ. Полкнууд болон батальонууд алхамаа жэгдээр татана. Баярай жагсаал эхилбэ.

Үни холын заншалай ёһоор барабанщигуудай ротын хойноһоо сэрэгэй академинүүдтэ һуралсагшад хододоо дабшадаг юм. Зүгөөр мүнөөдэрэй парад онсо шэнжэтэй, үрдынхиһаа илгаатай. СССР-эй оборонын министрэй захиралтаар бэшэ, харин СССР-эй Президентын Указаар баталагданхай. Энэ парадай онсо илгаанинь, шэнжэниинь юуб гэхэдэ, ветерануудай — фронтовигуудай, подпольщигуудай, партизануудэй, тылэй ажалшадай нэгэдхэгдэмэл полк тэрээндэ хабаадана бшуу.

Илалтын туг — дарагдаһан рейхстаг дээрэ үргэгдэһэн улаан туг талмай дээгүүр намилзана. Найман орденоор, 30 медаляар шагнагдаһан Советскэ Союзай Герой генерал-майор В. Ф. Здунов туг барижа ябана. Василий Фёдорович Берлиниие добтолон абалгада хабаадаһан хүн. 1945 ондо тусхай бүлэгэй бүридэлдэ оролсожо, Илалтын тугые Москва хүрэтэр хүргэһэн байха. Гэхэ зуура В. Ф. Здунов Улаан талмай дээрэ болоһон, тэрэ тоодо 1945, 1985, 1987 онуудай параднуудта арба гара дахин хабаадаһан байха юм.

Трептов-парк соо тогтоогдонхой сэрэгшэ сүлөөлэгшэдэ зорюулагдаһан хүшөөтэй аб адляар хэгдэһэн түхэл дүрсэтэй хүндэ машина Илалтын тугай хойноһоо Улаан талмайда гарана. Энэмнай манай Агууехэ Илалтын эгээл толотомо һүлдэ тэмдэгүүдэй нэгэниинь баһал болодог.

Улаан талмай дээрэ туг баригшадай рото бии болоно. Баренцева далайһаа эхилээд, Балканай хаданууд хүрэтэр дайсадые бута сохиһон бүхы фронтнуудай вымпелнүүдые бариһан арбан сэрэгшэд урдань ябана. Фронтын гимнастёрко, каска үмдэһэн 150 сэрэгшэд Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуухэ дайнай жэлнүүдтэ онсо шалгарһан частьнууд болон соединенинүүдэй дайшалхы 150 тугуудые абажа ябана. Дармин үнэрөөр анхилһан эдэ тугууд 45 жэлэй саада тээ ороной гол талмай дээрэ тэрэл Илалтын парадта түрүүшынхиеэ бии болоһон юм. Тиин мүнөөдэр һайндэрэй трибунануудта суглараһан хэдэн зуугаад, мянгаад хүнүүдэй, манай орон соохи ба хилын саанахи хэдэн арбаад миллион телевизор харагшадай хараса тэдээндэ хандуулагдана. Юуб гэбэл, мүнөөдэрэй парад Интервиденеэр баһал харуулагдана ха юм.

СССР-эй гурбан янзын Зэбсэгтэ Хүсэнүүдэй — Хуурай газарай сэрэгүүдэй, Агаарай-Сэрэгэй хүсэнүүдэй болон Далайн Сэрэгэй Флодой түлөөлэгшэдһөө бүридэһэн хүндэтэ харуул тугшадай колонныи һүүлдэ ябана. Дайшалхы тугууд иигэжэ хүндэлэгдэнэ.

Талмай дээгүүр нэрьемэ альга ташалганууд дахин зэдэлнэ. Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуухэ дайнай жэлнүүдтэ манай эрхэ сүлөөе хамгаалһан, дэлхэйе хүрин тахалһаа сүлөөлһэн хүнүүдые трибунанууд амаршална. Ветерануудай нэгэдхэгдэмэл полкын зэргэнүүдтэ 1945 оной парадта хабаадаһан фронтовигууд, партизанууд, подпольщигууд, фронтын ара талын ажалшад алхалнад. Советскэ Союзай 160 Герой ба Алдар Солын орденой кавалернүүд түрүүшын зэргэнүүдтэ, удаань Илалтын парадта хабаадаһан 157 хүн, 157 партизан, подпольщик ба фронтын ара талын 157 ажалшад алхална. Эндэ бүхы союзна республикануудай түлөөлэгшэд, Советскэ Союзай элдэб үндэһэ яһатанай түлөөлэгшэд бии.

Буурал толгойтой ветерануудые хаража байхадаа, Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай жэлнүүдтэ баатаршалгын ба шэн зоригой түлөө 7 миллионһоо дээшэ совет эрхэтэд орден болон медальнуудаар шагнагдаһан, 11.600 гаран хүн Советскэ Союзай Геройн нэрэ зэргэдэ хүртэһэн, 2,5 мянга шахуу хүн Алдар Солын орденой дүүрэн кавалер болоһон байгаа гэжэ һанаандаа оруулангүй байжа болохогүй. Советскэ Союзай дүрбэн Герой Алдар Солын орденуудай кавалернүүд юм. Тэдэнэй нэгэн старшина Николай Иванович Кузнецов мүнөөдэр Улаан талмай дээрэ ябана.

Эхэ оромнай өөрынгөө хүбүүд, басагадай баатаршалгые хэзээдэшье үндэрөөр сэгнэдэг һэн. Илалтын гайхамшагта һайндэрэй урда тээ СССР-эй Президентын Указуудай гарахада, бидэ энээндэнь үшөө дахин үнэншөөбди. Немец-фашис булимтарагшадтай болоһон тэмсэлдэ шэн зориг ба баатаршалга гаргаһанай түлөө 15 сэрэгшэдтэ наһа барaһан хойноһонь Советскэ Союзай Геройн нэрэ зэргэ олгогдоо. Харин фронтовигууд А. А. Абилов, Э. Л. Бадмаев, Б. Н. Еремин, Н. И. Лазарев, А. В. Мельников, Е. И. Михайлова (Демина), Н. С. Степанов гэгшэд өөһэдөө Ленинэй орденуудые, «Алтан одон» медальнуудые абаһан байна.

Улаан талмай дээрэ алдар суута геройнуудай олоороо нэгэ доро байхань үсөөн. 45-дахи ондо, Илалтын парадта иимэ байһан байжа болоо. Тус парад тухай хөөрэжэ үгэхыень урданай ахалагша сержант А. И. Розанцевые гуйбабди:

— Арбан сагта Кремлиин Спасска башниин үүдэнһээ Советскэ Союзай гурба дахин Герой, Советскэ Союзай маршал Георгий Константинович Жуков сагаан зээл морёор гаража ерээ һэн. Парадые командалагша Советскэ Союзай хоёр дахин Герой, Советскэ Союзай маршал Константин Константинович Рокоссовский урдаһаань баһал морёор ошожо, рапорт үгөө.

Сэрэгүүдэй урдуур ябажа эхилхэдэнь, 1400 хүгжэмшэдһөө бүридхэгдэһэн оркестр талмайн тэгэндэ гараа һэн. Барабанууд сохижо, трубанууд наярба. Тэдэнэй дорюун хүгжэм доро Улаан талмай дээгүүр колоннонууд хойно хойноһоо үнгэрбэ. Харин парадай эсэстэ оркестрэй абяанууд намдаба. Барабанай хүгжэм доро 200 солдат талмай дээрэ гараа һэн. Эзэмдэгдэжэ абтаһан гитлеровскэ штандартнуудые Мавзолейн хормойдо хаяха онсо даабари тэдэнэртэ үгтэһэн байгаа бшуу. Эдэ тугууд талмай дээгүүр намилзаагүй, манай сэрэгшэд тэдээгээр талмайе хамаһан шэнги байгаа бэлэй.

Тэрэ түүхэтэ парадай түгэсхэлэй хубиие уран зохёолшо Борис Горбатов иигэжэ бэшэжэ харуулһан байгаа: «...Эдэмнай Улаан Армяар бута сохигдоһон немец частьнуудай тугууд. Эдэмнай илагдаһан дайсадай тугууд. Эдэ тугуудай түүхэ тухай хөөрэһэнэй хэрэггүй — тэрэнь бүгэдэндэ мэдээжэ... Саазалалгын болохоёо байһан шэнгеэр барабанууд һүрөөгүйгөөр сохино.

Фронтовигуудай, партизануудай болон подпольщигуудай, фронтын ара талын ажалшадай баатаршалганууд манай ороной сэрэгэй түүхэ бэшэгтэ адляар оронхой. «Байлдаанай, ажалай түлөө үгтэдэг медальнууд нэгэ металлаар шудхагдана» гэжэ поэт энээн тухай үнэн зүбөөр хэлэһэн байха. Тиимэһээ мүнөөдэрэй парадай зэргэнүүдтэ таһалгаряагүй альга ташалган доро тэдэнэр сугтаа алхална.

Эрэшүүлтэй зэргэлээд эхэнэрнүүдэй ябаһан колонные сэдьхэлэй хүдэлгэнгүй харахаын аргагүй. Үзэгдөөгүй тэрэ дайнда түйлагдаһан илалтада эхэнэрнүүдэй аша габьяа ехэ һэн. Өөр дээрээ тэдэнэр хүндэ ашаа даажа абаад, үзэгдөөгүй ехэ шэн зориг ба баатаршалга гаргаһан шуу.

Ветерануудай нэгэдхэгдэмэл полкдо ябаһан бүхы хүнүүдэй, байлдаануудта хабаадагшадай, партизануудай, подпольщигуудай болон фронтын ара талын ажалшадай, айлшадай трибунада байһан хүнүүдэй, Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуухэ дайнай бүхы баатарнуудай нэрэнүүдые нэрлэхэ дуран хүрэнэ. Теэд тиигэхын аргагүй. Фронтын ветерануудтай ажалайнгаа талаар адлидхагдаһан ветеранууд манай орон соо хэдэн миллион болоно. Теэд тэдэнэй зэргэнүүд жэлһээ жэлдэ шэнгэрнэ. Энээн тухай һанадаг байял! Ажабайдалай оршон байхын түлөө айхабтар ехэ баатаршалга гаргаһан эдэ хүнүүдые ёһотойгоор хүндэлээл!

Сэрэгшэд сүлөөлэгшэдэй нэгэдхэгдэмэл полк парадай түүхэтэ хубиие түгэсхэнэ. Мавзолейн хажуугаар залуу сэрэгшэд, формо үмдэһэн Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай солдадууд, офицернүүд болон генералнууд үнгэрнэ. Тэдэнэр каска, плащ-накидка үмдэнхэй, гартаа суута ППШ баринхай. Үе сагай таһаршагүй холбооe эдэ бүгэдэ элирхэйлэн харуулна.

Энээнэй үнэн зүбые батадхагдаһандал адли Улаан талмай дээрэ командна кадрнуудые бэлдэдэг үнинэй һургуули, сэрэгэй совет ухаан бодолой томо түбүүдэй нэгэн болохо М. В. Фрунзиин нэрэмжэтэ Сэрэгэй академиин шагнагшадай түрүүшын батальон гаража ерэбэ. Энэ академидэ үнгэрһэн дайнай алдар солото олон полководецууд һураһан юм.

Академиин жагсаалай расчёдой зэргэдэ Афганистанай Республикада интернациональна уялгаа дүүргэһэнэйнгээ, тиихэдээ эрэлхэг зориг ба баатаршалга харуулһанайнгаа түлөө энэ үндэр нэрэ зэргэдэ хүртэһэн Советскэ Союзай Герой майор С. Н. Гущин алхална.

Парадай урда тээ бидэ Сергей Николаевичтай хөөрэлдэһэн байнабди. Тэрэнэй курсда һурагшадай дунда үшөө ордендо хүртэгшэд бии гү гэжэ асуугаа бэлэйбди. Хэдэн арбаад хүнүүд бии байна. Тэдэнэй дунда майорнууд В. Н. Боков, Г. Н. Бруй, хоюулаа Улаан Тугай болон Улаан Одоной орденуудаар шагнагданхай, мүн Улаан Одоной орденой кавалернүүд майорнууд С. В. Кривощеков, А. Ф. Шувахин болон бусад алхалалдана.

Мавзолейн урдуур В. И. Ленинэй нэрэмжэтэ Сэрэгэй-политическэ академиин хүмүүжүүлэгшэд — улаан комиссарнуудай, фронтын полит-хүдэлмэрилэгшэдэй үри саданар гарана. Дайнай жэлнүүдтэ тэрэниие дүүргэгшэд өөрынгөө үгэ болон жэшээгээр сэрэгшэдые баатаршалгада зоригжуулдаг байгаа юм. Эхэ оронойнгоо урда өөһэдынгөө дээдын уялгые нангинаар тэдэ дүүргэ.

Жагсаалай зэргэдэ — Ф. Э. Дзержинскиин нэрэмжэтэ Сэрэгэй академиин шагнагшад. Орон доторхи эгээл үнинэй энэ дээдэ һургуули бии болоһоор зуун хорин жэлэйхиһээ олон мэргэжэлтэдые дайнай дүрбэн жэлэй туршада бэлдэһэн байха юм. Үнгэрһэн дайнай ветеранууд һурагшадые һургаха ба хүмүүжүүлхэ хэрэгтэ мүнөө нилээд ехэ хубитаяа оруулдаг гээшэ. Академидэ иимэ наян хоёр хүн тоологдоно. Тэдэнэй дунда Советскэ Союзай Герой запасай генерал-майор В. В. Бутылкин, Социалис Ажалай Геройнууд отставкада гараһан генерал-лейтенантнууд Е. Б. Волков, И. В. Мещеряков. Аха үетэнэй ёһо заншалнуудые нэрэтэй түрэтэйгөөр үргэлжэлүүлэгшэд — академидэ һуража байгаа залуу офицернүүд болоно. Зуунһаа дээшэ шагнагшад эрэлхэг зориг ба баатаршалга харуулһанайнгаа түлөө гүрэнэй шагналнуудаар тэмдэглэгдэнхэй.

Хэзээдэшье хазагайруулагдадаггүй, нарин нягта гуримтайгаар Советскэ Союзай маршал Р. Я. Малиновскиин нэрэмжэтэ Бронетанкова сэрэгүүдэй сэрэгэй академиин, В. В. Куйбышевай нэрэмжэтэ Сэрэгэй-инженернэ академиин, Советскэ Союзай маршал С. К. Тимошенкын нэрэмжэтэ Химическэ хамгаалалгын сэрэгэй академиин түлөөлэгшэд гарана. Авиаторнуудай марш доро Ю. А. Гагаринай нэрэмжэтэ Сэрэгэй-агаарай академиин, профессор Н. Е. Жуковскиин нэрэмжэтэ Сэрэгэй-агаарай инженернэ академиин шагнагшад алхалалдана.

Хабарай һалхинда сагаанхүхэ туг намилзана. Флодэй ерээдүйн офицернүүд — Ленинградай А. С. Поповой нэрэмжэтэ радиоэлектроникын Далайн-сэрэгэй дээдэ училищиин курсантнууд алхалалдан гарана. Тэрэнэй хүмүүжүүлэгшэд гурбадахи рангын капитан А. В. Володин, капитан-лейтенантнууд Е. В. Науменко, И. А. Спиранский һүүлшынгээ амин хүрэтэр онгосые байлгахын түлөө тэмсэһэн, өөрынгөө сэрэгэй уялгые эсэс хүрэтэрнь дүүргээд, «Комсомолец» гэжэ уһан доорохи атомна онгосо соо баатарай үхэлөөр наһа бараһан юм.

Парашютно-десантна полкын сэрэгшэдые СССР-эй КГБ-гэй, Москвагай Моссоведэй нэрэмжэтэ Хилын харуулай дээдэ командна училищиин курсантнууд, далайн пехотинецүүд, Ф. Э. Дзержинскиин нэрэмжэтэ дотоодын хэрэгүүдэй дивизиин сэрэгшэд һэлгэнэ.

Арми болон Флодой эдир түлөөлэгшэдые — суворовецууд болон нахимовецуудые, Москвагай, Калининай, Ленинградай сэрэгэй училищинуудай хүмүүжүүлэгшэдые трибуна дээрэ байгшад онсо дуратайгаар угтадаг. Аюултай, хүндэ хүшэр дүшэн гурбан ондо һуралсалай эдэ зургаанууд бии болоһон юм. Дайлалдажа байгаа оромнай эсэгэнэрэйнгээ жэшээгээр сэрэгэй мэргэжэл шэлэһэн, баатарай үхэлөөр унаһан сэрэгшэдэй хүбүүдые — хэдэн мянган эдиршүүлые өөрынгөө харгалзалга доро абаһан байна бшуу.

Баяр ёһололой маршые хододоо РСФСР-эй Верховно Соведэй нэрэмжэтэ Москвагай Дээдэ юрэнхы сэрэгэй командна училищиин һурагшад түгэсхэдэг заншалтай. Бүхы жагсаалнуудта Кремлиин курсантнууд хабаададаг байһан юм.

Мавзолей тээшэ гушан суворовец болон нахимовецууд гүйлдэбэ. Мавзолейн трибуна дээрэ байһан Совет гүрэнэй, Коммунис партиин хүтэлбэрилэгшэдтэ, сэрэгэй начальнигуудта баглаа сэсэгүүдые тэдэ барюулна.

Хэдэн минутын туршада Улаан талмай дээрэ абяа шэмээгүй болобо, харин тэрэнэй һүүлээр хэдэн зуун моторнуудай шууяан соностожо эхилнэ. Маршда алдар суута «гушан дүрбэдэхинүүд» — дэлхэйн хоёрдохи дайнай эрхим танкнууд, түргэн ябадалта «САУ-100»-нууд гарана. Үнгэрһэн дайнай бүхы фронтнуудта эдэ аймшагтай машинанууд дайсаниие һүнөөн сохидог байгаа гээшэ.

Танкнуудай удаа артиллерийскэ 90 түхеэрэлгэнүүд: пушканууд, гаубицанууд, миномёдууд дабшана. Гэбэшье суута «Катюшанууд» эндэ байгшадай дунда эгээл ехэ бахархал түрүүлнэ. Дайнай һүүл багта бүхы фронтнуудта сэрэгэй иимэ 3081 машина байһан юм гэжэ гүйсэд мэдээжэ болонхой.

Оньһожоруулагдамал колоннын түүхэтэ хубиие хуурай газарай сэрэгүүдэй эгээл үнинэй түхэл болохо ябаган сэрэгшэдэй десанттай 20 автомобиль түгэсхэбэ.

М. И. Калининай нэрэмжэтэ Таманска гвардейскэ мотострелково дивизиин сэрэгэй машинануудай колоннонуудай Улаан талмай дээрэ гаралга бидэ бүгэдэнэй һанаа сэдьхэл хүлгөөдэг уг залгамжалгын үшөө нэгэ жэшээ боложо үгэнэ. Энэ алдар суута соединенидэ мүнөө гушан гурбан үндэһэ яһатанай сэрэгшэд алба хэдэг байна. Тэрэ бултадаа шахуу мүнөөдэрэй жагсаалда түлөөлэгдэһэн байха юм.

Баяр ёһололой маршые Ю. В. Андроповой нэрэмжэтэ Кантемировскэ гвардейскэ танкова дивизи үргэлжэлүүлнэ. Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай жэлнүүдтэ энэ соединениин танкистнууд «Викинг», «Великая Германия», «Мёртвая голова», «Адольф Гитлер» болон бусад магтаалтай гитлеровскэ дивизинүүдые һамна бута сохиһон түүхэтэй. Гушан хоёр кантемировецүүдтэ Советскэ Союзай Геройн нэрэ зэргэ олгогдоо. Тэдэнэй табаниинь соединениин сэрэгэй частьнуудай списогүүдтэ хэтэ мүнхэдөө оруулагдаһан юм.

Талмай дээрэ артиллери гаража ерэнэ. Эдэмнай — пушканууд, «Гвоздика», «Акация» гэжэ өөрөө ябадаг гаубицанууд, БМ-21 «Град» гэжэ реактивна түхеэрэлгэнүүд болоно. Эдэ машинануудай нэгые сэрэгэй болон политическэ бэлэдхэлэй отличник, хоёрдохи классай мэргэжэлтэ гвардиин рядовой Виталий Гапонов жолоодоно. Тэрэнэй эсэгэ Сергей Яковлевич Гапонов — ордендо хүртэһэн, Кенигсбергые абалгада хабаадаһан хүн юм.

Зенитнэ ракетнэ сэрэгүүдэй колоннонуудай гараһанай һүүлээр тактическа болон оперативно-тактическэ ракетэнүүдтэй тягачууд талмай дээрэ бии болобо. Энэмнай мүнөөдэрэй жагсаалые нэрэтэй солотойгоор түгэсхэбэ гээшэ. Мүнөөдэр тэрээндэ бүхыдөө 12.508 хүнэй хабаадалгатай жагсаалай тоосооной 18 полк хабаадаһан байна. Талмай дээгүүр сэрэгэй техникын 429 түхеэрэлгэ дабшан гараа.

Мүнөөдэрэй жагсаал олонхи талаараа юрын бэшэ. Тэрээндэ ветерануудшье, залуу сэрэгшэдшье үнинэй бэлдэһэн юм. Тэдэнэй хүн бүхэн Улаан талмай дээгүүр оройдоол 225 алхам хээ. Тиимэһээ колонно бүхэнэй алхам бүхэн секундаар тоологдоһон байна. Эгээл тиимэ нарин нягтаар оньһожоруулагдамал колоннонуудай дабшаса тодорхойлогдоһон байна. Колонно бүхэн телевизионно камерануудай хараса доро эгсэ долоон минутын туршада гарадаг байгаа. Иимэ нарин ябадал түйлахань бэлэн бэшэ. Гэбэшье ниислэлэй жагсаалнуудта ондоо хэмжээн байхагүй. Бидэндэ, совет хүнүүдтэ, энэмнай юрэл сэрэгшэдэй баяр ёһололой харалга бэшэ, гансал Зэбсэгтэ Хүсэнүүдэй хүсэ шадалые харуулалга бэшэ юм. Энэмнай сэрэгэй эрэлхэг зоригто, арад зоной ажал ба нугаршагүй байлгада зорюулагдаһан гимн мүн болоно.

Баяр ёһололой түгэсхэлэй хүгжэм гэхэдэ, сэрэгэй хүгжэмэй оркестрэй дабшан гаралга болоно. Илалтын тугаар зоригжоһон Улаан талмай дээрэхи үшөө нэгэ жагсаал түүхын жасада оробо ха юм.

(ТАСС).

«БУРЯАД ЗОНОЙНГОО АША БУЯНГААР»

МАНАЙ ХӨӨРЭЛДӨӨН

Буряадай АССР-эй арадай артист, Берлин хотодо үнгэрэгдэhэн бүхэдэлхэйн фестивалиин (1951 он) лауреат, суута хатаршан Цыден-Еши Бадмаевич Бадмаевтай hаяхан уулзажа, хөөрэлдэхэ золтой байгааб. Агуухэ Илалтын 45 жэлэй ойн баярта ехэ бэлэдхэлэй боложо байhан үе хадань манай хөөрэлдөөн абаhаар үнгэрhэн дайе дайраба.

— Цыден-Еши Бадмаевич, дайнай эхилхэдэ, та хаана. юу хэжэ байгаа hэмта!

— Би дунда hургуули дүүргэhээр, Буряад-Монголой хүгжэмтэ-драмын театрта хүдэлхэеэ ороо hэм. Эгээл дайнай эхилхын урдахана манай театрай коллектив «Жаргал» гэжэ хүгжэмтэ зүжэг бэлдэжэ байгаа. Тиигээдшье дайнай эхилшэхэдэ, хүлгөөн хөөрсэгэнөөн болоо hааб даа. Эрэшүүл булта түрэл ороноо хамгаалха тухайгаа мэдүүлгэнүүдые бэшээ hэн. Бишье баhа бэшээб. Иигэжэ Эрхүү хотодохи сапёрно училищида hурахаяа абтаа бэлэйб. Зүгөөр тэндэ үнишье hураагүйб даа. Театртаа дуудагдаа hэм.

— Тиихэдээ та дайнай жэлнүүдтэ эндээ хүдэлhэн болоно гүт!

— Тиигээб. Дайнай hүреөтэй жэлнүүдтэ тухa сүлөөгүй ажаллаабди. Энэ үе соо хэдэн томо зохёолнуудые бэлдэжэ табяабди. Нэрлэбэл, «Энхэ-Булад баатар» «Баяр», «Бахчисарайский фонтан» гэжэ зүжэгүүд болоно. Энээнhээ гадна хүдөө нютагуудаар ябажа, концертнэ ехэ программа харуулдаг байгаабди. Ажалшадые дуу, хүгжэмөөр зоригжуулхынгаа хажуугаар хүдэлмэридэнь туhалха гэжэ оролдохош. Тиихэдээ үдэр; hүнине илгангүй, ажаллагша hэмди.

— Дайн соо оронойманай олон. театрнуудай бүлэг артистнууд фронт ошожо, сэрэгшэдэй урдa концертнүүдээ харуулдаг байгаа гэжэ мэдэнэбди. Тэрэшэлэи Буряадаймнайшье артистнууд фронт ошоhон юм гэжэ дуулаhан байнаб. Энээн тухай дэлгэрэнгыгээр хөөрэжэ үгыт.

— Зүб. Зүгөөр нэгэ бэшэ, хэдэн дахин фронт гараhан байхабди. Эгээл түрүүшынхиеэ 1943 оной январь соо Д-линсвосточно фронтын сэрэгшэдтэ айлшалаа hэмди. Балетнэ бүлэгтэмнай намhаа гадна Бадма Балдаков Надежда Петрова хоёр ородог hэн. Бидэ Владивосток, Хабаровск болон бусад олон газарнуудаар ябаабди. Удаань октябрь hарада театраймнай бүхы коллектив — наян хүн Монгол орон гаража, концертнэ үргэн ехэ программа харуулhан байгаабди. Монголhоо бусаад, үнишье болонгүй, декабрь соо баруун фронт мордоо бэлэйбди. Фронтовой бригадын бүридэлдэ орохо дуратайшуул олон hааб даа. Бригадада найман хүн оруулагдаа hэн. Ударидагшаар Гомбо Цыдынжапов табигдаба. Бадма Балдаков, Надежда Петрова, Татьяна Гергесова, Мария Шалтыкова, Вера Лыгденова, Иван Дворников, би — бригадын гэшүүд hэмди.

Түрүүшынгээ концертые Москва хотодо Улаан Армиин байшан соо табяабди. Тиигээд Хоёрдохи Белорусска фронт гараха гэhэн урилга абаабди. Энэ фронтые суута полководец Константин Рокоссовский ударидадаг hааб даа. Товарняк поезддо hуужа, Брянск хото шэглээд дабшаабди. Нэгэ жаа ябаад лэ, тогтонобди. Тиигэhээр ябатарнай, хахад hүни багаар поездhоо буулгаад, машинада hуулгажа, хайшаншьеб абаашаа hэн. Ухэп буунуудай буудаха, бомбонуудай тэhэрхэ бүдэхеэр дуулдаха юм. Гэнтэ машинамнай тогтобо. Тиигээд маршал Рокоссовскиин штабта хүрэжэ ерээбди гэжэ мэдэхэдээ, зүрхэ сэдьхэлнай хүлгөө, баясаа hэмди. Маршал өөрөө бидэнэй концерт хараха хүсэлэнтэй байна гэжэ дуулахадаа, бүри hайнаар дуулаха, хатарха гэжэ оролдоо hаабзабди.

Бадма Балдаков «Шотландская застольная» гэжэ дуу гүйсэдхөө hэн. Константин Симоновэй «Жди меня» гэжэ суута шүлэгэй үгэ дээрэ бэшэгдэhэн дуу Надежда Петрова дуулаба. Татьяна Гергесова буряад арадай хатар харуулаа hэн. Одаркын дууе Вера Лыгденова дуулаа. Манай хүгжэмшэн Иван Дворников маршалай гүйлтээр Моцартын «Турецкий марш» гээшые гүйсэдхөө hэн. Концертымнай анхаралтайгаар хараhан маршал бидэндэ баяраа мэдүүлээд, амжалтануудые хүсөө бэлэй.

Иигээд лэ фронт дээрэ манай концертнүүд эхилээ hэн. Бидэ окопууд, блиндажнууд болон землянканууд соогуур дууладаг, хатардаг байгаабди. Машинануудай кузов дээрэшье дуулагша hэмди. Концертымнай үедэ гэнтэ бомбонууд, снарядуud тэhэржэ эхилдэг hэн. Бидэ имагтал сэрэгшэдэй урда бэшэ, мүн дайсанhаа сүлөөлэгдэhэн нютагуудай зоной урда концертнүүдые табидаг байгаабди.

Дүшэн табан оной сентябриин эхиндэ зүүн фронт гараабди. Япон сэрэгүүд илагдаад байгаа. Бидэ Харбин, Чанчунь болон бусад газарнуудаар ябажа, манай сэрэгшэдтэ олон концертнүүдые харуулаабди. Маршал Малиновскиин урда ехэ концерт табяа hэмди. Хоёр hара хахад соо Хитад соогуур ябаабди. Намжил Балданогой хүтэлбэрилhэн энэ бүлэгтэ намhаа гадна Петрова, Лыгденова, Балдаков, Дворников, Агния Жигмитова гэгшэд оруулагдаhан байгаа.

— Наhатай болоhон танай мүнөө болотороо хатархада, зон ехэл гайхадаг гээшэ. Эндэ ямар нэгэн нюуса бии гү! Ямар! Тиигээд мүнөө ээлжээтэ программаяа бэлдэнхэй бээт!

— Дала хүрэшоод, хатаржа ябахадамни, зон үнэхөөрөө гайхалаа барадаг даа. Эндэ ямар нюуса байха hэм даа. Аба, эжымни элүүр энхэ бэе олгоо hэн бээз. Тиигээдшье буряад зонойнгоо аша буянгаар лэ мүнөө болотор хүсэ тэмиртэй, омог дорюун ябагдана ха юм даа.

Буряад шэнэ хатар бэлдэнхэйб. Гадна СССР-эй арадай артист Дугаржаб Дашиевтай сугтаа концертнэ программа түхеэрэнхэйбди.

> **«Далан хүтэлтэй жаргалайм**
> **дабаанда**
> **Наран хүлэгни үшөөл**
> **үүрhээhээр лэ.**
> **Зүрхөөр үнэн наhанайм**
> **мундаргада**
> **Нашан бүргэд даляа**
> **дэлиhээр лэ.**
> **Жаргалтайб!**

Галина Раднаевагай намда зорюулжа бэшэhэн шүлэгэйнь эдэ мүрнүүдээр танай асуудалда үшөө харюусахада болохо.

Д. ДАМБАЕВ,
манай корр.

— Жамсо Тумунов Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай олохон фронтнууд дээрэ шэн габьятайгаар тэмсэжэ, Чехословакиин түб хото Прага шадарай оршондо дайшалхы замаа түгэсхэhэн юм. Дайнай газарта ябахадаа, олон шүлэг, тэмдэглэлнүүдые бэшэжэ, буряад уран зохёолойнгоо жасые сэгнэшэгүй. үнэтэй бүтээлнүүдээрээ баяжуулаа hэн,— гээд СССР-эй Уран зохёолшодой холбооной гэшүүн, уран зохёол шэнжэлэгшэ, шүүмжэлэгшэ Ц.-А. Д. Дугарнимаев үгэеэ эхилээ hэн.— Мүн лэ буряад совет литературын үндэhэ hуури табилсагшадай нэгэн Намжил Гармаевич Балдано хадаа дайн сэрэгэй үедэ үндэhэн соёлойнгоо хүгжэлтэдэ ехэ туhа нэмэриеэ оруулhан, дайнай үедэ фронтовигуудые концерт наадаар хангаха хэрэг эмхидхэлсэдэг байгаа,— гэжэ тэмдэглэбэ.

Ж. Т. Тумуновай наhанай нүхэр Ханда Лубсановна. үгэ хэлэхэдээ дайнай hүүлэй арба гаран жэл соо манай Жамсо Тумунович энэ гэртэ ажаhуухадаа, олон hайхан зохёол бүтээлнүүдээ бэшээ юм. Республикымнай Уран зохёолшодой холбоон дээдэ үеынгөө зохёолшодой дурасхаал мүнхэлhэн энэ hайхан хэрэг бүтээбэ гэжэ бидэ, түрэлхид. тон ехэ урматай баяртай байнабди гэжэ дулаахханаар дурсан мэдүүлбэ.

Буряадай арадай уран зохёолшо Н. Г. Балданогой басаган Марина Намжиловна:

— Манай алдарта уран зохёолшодой хэhэн, бүтээhэн зохёолнууд — тэдэнэрэй ёhотойл дурасхаал болон мүнхэрөө гээшэ. Манайшье бүлэ энэ дурасхаалта hайхан самбарнуудай түлөө республикынгаа Уран зохёолшодой холбоондо баяр баясхалангаа мэдүүлнэ,— гэбэ.

Мүн лэ иимэ дурасхаалай самбар поэт Константин Гаврилович Брянскиин ажаhууhан Куйбышевай нэрэмжэтэ үйлсын 28-дахи («Знание» гэжэ номой магазинтай) гэртэ хадагдаба. Тэндэ болоhон митинг дээрэ уран зохёолшо-фронтовик Константин Карнышев, уран зохёолшо Светлана Захарова, поэдэй хүбүүн Станислав Константинович Брянский болон бусад нүхэд үгэ хэлээ.

Ж. Т. Тумунов 1941 онhоо 1946 он болотор сэрэгэй албанда ябаа. Зүүн Пруссиин Кенигсберг хотые, мүн Прагые дайсадhаа сүлөөлэлсөө. Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай хоёр орденоор, олон тоото дайшалхы медальнуудаар шагнагдаа hэн.

Жамсо Тумунов дайнhаа бусамсаараа, Буряадай Уран зохёолшодой холбоондо ажаллаба. 1947—1951 онуудта Москвада партийна дээдэ hургуули түгэсхэжэ бусаhаар, Буряадай АССР-эй Министрнүүдэй Соведэй дэргэдэхи искусствын хэрэгүүдэй захиргаанай начальнигаар хүдэлмэрилөө бэлэй.

Манай литературын үндэhэ hуури табилсагшадай нэгэн Н. Г. Балдано Ивалгын аймагай Оронго нютагта түрөө hэн. Жаргалантын хоёр жэлэй, церковно-приходско hургуули дүүргээд, 1925 онhоо комсомолой, багшын хүдэлмэридэ ябаа. 1932 ондо Буряадай искусствын техникум дүүргээд, буряад драмын театрта 1952 он болотор ажаллаа.

Намжил Балдано дүн хамта 30 гаран драматическа зохёолнуудые бэшэhэн юм. Эгээн түрүүшынь «Таhалдал» гэжэ зүжэг 1932 ондо табигдаhан байна. Уран зохёолшо «Энхэ-Булат баатар» гэжэ оперын, «Арюун гоохон Ангар дүүхэй» гэжэ баледэй либреттэнүүдые бэшээ. Буряад арадай «Гэсэр» гэжэ баатарлиг үльгэрэй литературна редакци Н. Г. Балдано хэhэн байна. 1935 онhоо СССР-эй Уран зохёолшодой холбооной гэшүүн Н. Г. Балдано 1954 онhоо 1964 он болотор Буряадай АССР-эй Уран зохёолшодой холбооной правлениин түрүүлэгшээр hунгагдаhан байна.

Репортаж

ГЭРЭЛТЭ ДУРАСХААЛАЙ ГЭРШЭ БОЛГОН...

Илалтын hайндэрэй урда тээхэнэ Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнда хабаадалсаhан манай мэдээжэ уран зохёолшод Жамсо Тумунович Тумунов, Константин Гаврилович Брянский болон Буряадай арадай уран зохёолшо Намжил Гармаевич Балдано гэгшэдэй үни удаан ажаhууhан гэрнүүдтэ дурасхаалай самбарнууд баяр ёhололой оршон байдалда хадагдаба.

Үдэрэй 2 сагта Илалтын проспектын 11-дэхи гэрэй газаа Улаан-Үдэ хотын ажалшадай түлөөлэгшэд олоороо суглараба. Буряадай Уран зохёолшодой правлениин түрүүлэгшэ поэт Николай Дамдинов дурасхаалай самбарнуудые нээлгын баяр ёhололой митингые нээжэ, республикын арадай уран зохёолшо, Социалис Ажалай Герой Ц. Н. Номтоевтой хамта самбарнуудай нэмэригэ бүдые аалихан буулгаба.

Ягаан үнгэтэй мрамор хоёр самбар дээрэ алтаар hиилэгдэhэн үгэнүүд аржыжа харагдаба. Зүүн гар талынь самбар дээрэ иигэжэ уншанабди: «Энэ гэртэ 1948 онhоо 1955 он хүрэтэр поэт, драматург, уран зохёолшо, фронтовик, буряад совет литературын түрүүшын роман болохо «Нойрhоо hэриhэн талын» автор Жамсо Тумунович Тумунов (1916—1955) ажаhууhан юм». Нүгөөдэ дээрэнь иигэжэ бэшээтэй: «Энэ гэртэ 1943 онhоо 1984 он хүрэтэр драматург, фольклорист, РСФСР-эй искусствын габьяата ажал ябуулагша, Буряадай АССР-эй арадай артист, арадай уран зохёолшо Намжил Гармаевич Балдано (1907—1984) ажаhууhан юм».

Түрүүлэн Ц. Н. Номтоевто үгэ үгтэнэ:

— Уран зохёолшодоо мүнхэлhэн энэ hайхан самбарнуудые нээжэ байхамнай, ехэл дэмбэрэлтэй гээшэ. Олон үе зохёолшодые хүмүүжүүлhэн Жамсо Тумунович хадаа «Нойрhоо hэриhэн талын» ёhотойл бүргэд ябаа. Намжил Гармаевич хадаа республикын уран зохёолшодой хэрэг ажалые олон жэлэй туршада амжалтатайгаар хүтэлбэрилөө. Олон декада, хэралгануудые эмхидхэлсэжэ, түрэл арадайнгаа уран бэлигые холо саагуур суурхуулhан хүндэтэ нүхэдэймнай нэгэн байгаа,— гэжэ тэрэ онсолон тэмдэглээ.

Дурасхаалай самбарнуудые нээлгын баяр ёhололдо КПСС-эй Буряадай обкомой нэгэдэхи секретарь Л. В. Потапов, Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй Түрүүлэгшэ С. Н. Булдаев, республикын Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшэ В. Б. Саганов, партиин обкомой секретарь Л. Ч. Нимаева болон бусад нүхэд хабаадалсаа.

ЗУРАГУУД ДЭЭРЭ: Марина Намжиловна Балдано үгэ хэлэнэ; митингын үе.

Б. ЖАНЧИПОВ,
манай корр.
С. БАЛДУЕВАЙ фото.

Цырен-Доржо Жамсоевич Жамсоев — даландаа дүтэлhэншье hаа, хүнгэн хүдэр алхасатай, хүхюун урин харасатай, бэерхүү, дээрэлхүү, шэртэhэн эрид зантай, абын hургаал — ажалша шуумар ябадалтай, эхын түхөөhэн эльгэ нимгэн сэдьхэлтэй хүн юм.

Тиимэдээл магад, Эсэгэ оронной дайнай үедэ эрлиг дайсадта кээр халхалагдан, хэдэн дабхар хүсөөр хэрдэжэ ороhон гитлеровскэ фашистнуудай түрилтэ доро сухарилга эли тухай гомдолтой, доромжо ба хүшэр хүндэ байгааб даа! Энэ сухарилта Эхэ ороноймнай зүрхэн — Москвада дүтэлшөө ха юм. Иимэ хүшэр, тэнсүүригүй тулалдаанда Москва шадар түрүүшын шарха абахаб гэжэ Цырен-Доржо хаанаhаа мэдэхэ бэлэй даа. Тиигээд лэ нюрганайнгаа шархые ниислэл хотын госпитальдо бүхэли hара соо аргалуулаа ха юм.

ТАНКИСТ

эрид хатуу, эжэл дүтэ нүхэдтөө энхэргэн зөөлэн байгаа бэшэ аал даа. Иимэ байhандань үнэншэхэгүй хүн байбал, Илалта асаралсаhан, арадай ажахые бодхоолсоhон, энхэ мүнхэ гэр бүлээ бөөмэйлhыень хараад үзэгты.

Түрэhэн, үдэhэн нютагынь хаанаб гэнэ гүт? Хэлээд үгэхэб — анханда «Улаан-Туяа» гэгдэhэн нютагай ара руу ородог Тулмасаан hэмнай. Энэ нютагта эсэгын эрхэшье hаа, бэрхэ хүбүүхэн Цырен-Доржо 1921 ондо түрөө бэлэй. Тэрээнhээ хойшо хэды зүргэ харгынууд тэрэнэй хүсэд хүдэржөөгүй хүлнүүд доогуур сараа үлөөн үнгэрөөб? Теэд үг үнгиhөө хүдөөгэй малшан хүнэй үри тиихэдэ эрдэмдэ hураха аргагүй байгаа hэмнай даа. Тэрэ оройдоол дүрбэн класс дүүргээд, долоон жэлэй турша соо булад-хүлэг трактор жолоодон хүдэлхэ баатай болоо hэн.

Тиигэжэ байтарнь, 1940 оной сентябриин 20-до сэрэгэй бодото албанда мордохо гэhэн сеарhан Цырен-Доржын гэртэ барюулагдаа бэлэй. Теэд залуу хүдэр хүбүүндэ энэл hэн бэд даа. Тэрэ дары Цырен-Доржо замайнгаа эхиндэ жагсаа hэн.

Алас-Дурнын Ханхайн районой Камень-Рыболов станци... Морин сэрэгэй дивизиин 115-дахи полк. Тус полкын тагнуулай взводто сержант Жамсоев отделениин командирээр зурагаан hара алба хэбэ.

Иигэжэ байтарнь, аюулта дайн наярба... Жамсоевой ябаhан часть 1941 оной август hарада баруун фронт мордожо, фронтын ара талада тогтобо. Теэд тэрэ үедэ хуягта техникэ үсөөн hэн. Арагалуулhанайнгаа hүүлээр тэрэ өөрынгөө түрэл частьда бусаа hэн. Тиихэ зуураа, 1943 оной мартын 3 болотор 8-дахи морин сэрэгэй дивизиин 26-дахи полкын бүридэлдэ ябажа дайлалдаа. Мартын 3-да Балаклейскэ районой Красная Гусаровка гэжэ тосхон шадар болоhон тулалдаанда Цырен-Доржо баруун хүлөө шархаташоо. Тиин Балаклейн госпитальдо хоёр hараhаа үлүү саг соо хэбтэжэ аргалуулба. Тиигээд лэ баhа өөрынгөө частьда ошоо.

Тэндэ дайлалдажа ябатарнь, 1943 оной май hарада Уралай танкова училищида hурахыень богони болзорой курсада эльгээбэ. Тэрэ курсаяа сентябрь hарада дүүргээд, механик-жолоошон тушаалтай болоо, генерал Глинскиин командадаг 18-дахи танкова корпусой 78-дахи тагнуулай батальондо тудаа hэн. Тиихэ зуураа, хүрэ-хүрэhөөр Т-34 танкда hуугаа бэлэй. Тиигэжэ Курско-Орловско тулалдаанда ороhон байна.

Тулалдаанай халуун хаhа соо дайсанай снаряд танкын гэнэтэй газарые оножо, экипажай командир Кукарев, башниие залажа буудагша Вася Панков, hомо дүтэлүүлжэ үгэгшэ Корсаков гэгшэд алуулшоо. Танкын залууршан-ябуулагша Жамсоев радист ба пулеметчик Буя-Мүнхэ Цыденов (Агын хүбүүн) хоёр багаар шархатажа, шатажа байhан танкhаа гаража үрдиhэн байгаа. Тиин тэдэнэр hомонуудай тэhэрээн, танкнуудай хүршэгэнөөн соогуур мүлхижэ, частьдаа бусаха золтой байгаа бшуу.

Хоёр хоног үнгэрөөд байхада, эдэнэр экипажай шэнэ гэшүүдтэй болоо, ондоо танк абаад, бүхэли долоон хоног соо үргэлжэлhэн тулалдаанда ороо hэн ха. Тиин Курско-Орловско тулалдаанай дүүрэhэн хойно Жамсоевой часть Харьковска шэглэлдэ эльгээгдэhэн байна. Тэндэхи шанга тулалдаануудта ерэбаад хоногто эрэлхэгээр хабаадажа, тэрэниие амжалтатайгаар дүүргэлсээ.

Иимэ асари ехэ, хүшэр хүндэ тулалдаанай hүүлдэ амиды үлэhэн сэрэгшэд ба бүтэн техникэ үсөөн hэн. Тиимэ тула техникэ болоод зоноо нэмээжэ хүсэлдүүлхэ арга эндэ олдоhон байгаа. Энээнэй hүүлээр Бессарабиие (мүнөөнэй Молдави) сүлөөлхэ, тиин Ясско-Кишиневско операцида хабаадаха, тиигээд Бухарест, Арат, Тимишоары, Карево ба бусад город, hууринуудые сүлөөлхэ, удаань Чинот-палата (плато) гээшые дабажа, Венгри орохо ута, хүшэр замууд хойнонь үлөө. Удаань Будапештын түлөө байлдаан... Түрүүн нарин, тиигээд бүдүүн шабын түмэр татажа (дайсанай буудалга ба бомбодолго доро ааб даа), понтонно хүүргэнүүдые хабсараад, танкнууд болон хуягта машинануудые Дунайн нүгөө эрьедэ гаргаhан байна. Тиигэhэн хойноо дары Будапештын «тогоон» соо дайсанай нилээд олон дивизинүүдые хүреэлжэ, бута сохихыень сохёод, плендэ абахыень абаад, баруулжаа Балатон нуурые алад добтолhон байнад. Тиин Веные сүлөөлэлсөөд, Берлин зорижо дабшаhан, городой захада шахуу хүрөөд ябатараа, Гэнсбург тээшэ эльгээгдэhэн байха юм. Тэрэнэй hүүлээр, майн 19-дэ бандеровецүүд болон власовецуудые усэдхахын түлөө Альпын хаданuудые шэглэжэ гараhан байгаа. Энэ зорилгоёо хэдэхэн үдэр соо бэелүүлжэ шадаа hэн.

Зураглал

Эдэ бүгэдын hүүлээр Жамсоевой ябаhан часть Австриин Брук город шадар хэдэхэн hарын турша соо байгаад, 1946 оной июнь hарада Украинын дэбисхэр дээрэ хүрэжэ ерэhэн байна. Тиин албанhаа табигдажа, дайшалхы орден, медальнуудаа яларуулан, августын 12-то гэртээ хүрэжэ ерээд байгаа бэлэй.

Теэд дайнай аюулта хүшэр замые гаталаад, энхэ мэндэ бусаhан хүнүүдтэ юун хэрэгтэй байгааб? Тиимэhээл танкист Цырен-Доржо Жамсоевшье сэдьхэл бодолоо сэхэ урагшань залажа, гэр бүлэ, байдалаа түбхинүүлээд, ажал хүдэлмэридэ анhаhан хүндэл абьяастайгаар Агын 1-дэхи дунда hургуулида шармайжа ороо hэн. Тиихэдээ окружной типографиин директорээр, тиигээд Агын лесхоздо еаар 30-аад жэл ой модо эршэлагшаар хүдэлhэн байна. Теэд ухаан бодолдоо ухамайлаад үзэхэдэ, энэ хүн дэмбэрэлтэ hайхан хуби заяатай, дэлгэр уужам харгы замтай хүн байhан байгаа. Юундэб гэнэ гүт? Тэрэ зоной ажамидаралай түлөө ами бэеэ гамнангүй тэмсээ, нютаг оронойнгоо шэмэг, баялиг болохо ой модоной бүрин бүтэн, арюун hайхан байхын түлөө оролдон ажаллаа.

Тиимэл хадань гэр бүлэнь — тэрэнэй хани нүхэр, бүхы наhаяа окружной газетэ болон типографиин ажалда зорюулhан, олон хүүгэдэй эхэ Мыдыгма Бальчинова, үри хүүгэдынь зоной зэргэдэ золтой жаргалтай ябана бэшэ аал даа! Бишье тиигэжэ hанаад бэшэбэб.

Арсалан ЖАМБАЛОН.

ГАНСАЛ БИДЭНЭЙ ХЭРЭГ ГҮ?

Байгша оной гурбан hара соо үнгэрэгшэ жэлэй энэ үеынхитэй сасуулхада, харгын гэнэ усалнууд олошороо. Нёдондонойхитой зэргэсүүлхэдэ, наhа барагшадай тоо 13, шархатагшадынь 87 хүноор олон болоhон байба. Эдэ бүхы гэнэ усалнууд яахадаа олошороо гээшэб. Нэн түрүүн эндэ hогтуугаар машина жолоодолго олошороо. Хэрбээ үнгэрэгшэ жэлдэ харгы үйлсэнүүдээр гүрэнэй болон үмсын транспортнуудай 11 335 жолоошон hогтуугаар баригдаhан hаа, энэ жэлэй гурбан hара соо, ганса Улаан-Үдэдэ 606 hогтуу жолоошон баригдаhан байха юм. Тэдэнэй дунда юрын жолоошодшье, ехэ тушаалтадшье дайралдана.

Транспорт унаад архидагшадтай бидэ бултадаа тэмсэхэ ёhотойбди.

Гүрэнэй автоинспекциин ажал гансал дүрим эбдэгшэдые хэhээхэ бэшэ, мүн тэдэнэй дунда ойлгуулгамжын, hэргылэмжын хүдэлмэри ябуулха ёhотойбди. Зүгөөр эндэмнай нэгэ орёо асуудал гаранхай. Хэрбээ урдандаа хүн зониие харгын аюулhаа hэргылхэ хэмжээ ябуулгануудые түлөөhэгүйгөөр үнгэргэдэг hаа, мүнөө тиимэ бэшэ болоо.

Жэшээнь, радиогоор hуралсалай жэлэй урда тээ, hургуулиин ухибүүдые харгын аюулhаа hэргылжэ зүбшөөл, заабари үгэхэдөөшье, автоинспекци мүнгэ гаргашалха болоно.

Хүн зониие харгын аюулhаа hэргылхэдээ, бидэнэр районой киносетьнүүдтэ, радиоузелнуудта, соёлой байшангуудта мүнгэ түлэхэ ёhотой болонобди. Энээниие хайшан гэжэ ойлгохоб?

Районой газетэнүүд coohoo «Северный Байкал», «Огни Курумкана» ГАИ-гай материалнуудые түлөөhэгүйгөөр гаргажа, олондо мэдээсэжэ байдаг юм.

Гүрэнэй бюджет районой Госавтоинспекциин таhагта, хүн зондо ойлгуулгамжын хүдэлмэри ябуулхын тула, жэлдээ оройдоол 100—400 түхэриг мүнгэ үгэдэг байна. Энэнь хайшаашье хүрэнэгүй. Республикын Госстрах энэ жэлдэ хүн зоной дунда гаргаhан аюулhаа hэргылхэ талаар ойлгуулгамжын ажал ябуулхын тула 55 мянган түхэриг мүнгэ үгөө. Энээнhээ 20 мянганиинь радио болон телевизионно дамжуулгануудта гаргашалагдана. Үлөөшыень хубааха болонобди.

Автогородок Улаан-Үдэ соо нэн түрүүн үхибүүдтэ хэрэгтэй. Тэдэнэр бага балшар наhанhаа харгын дүримүүдтэй танилсаха аргатай болохо бшуу. Нэгэ автогородогой барилга 80 мянган түхэригөөр сэгнэгдэнхэй. Тиихэдэ энэ барилга гансал Гүрэнэй автоинспекциин хүзүүн дээрэ юундэшьеб тохогдонхой. Буряадай АССР-эй Министрнүүдэй Совет «1986—1990 онуудта транспорт болон харгын гэнэ усалhаа hэргылхэ комплексно түсэбүүд» гэhэн тогтоол 1986 оной сентябрь hарада абаа hэн. Тус тогтоолоор автогородогой барилганууд арадай депутадуудай городской Соведэй гүйсэдком hайн дураараа машина жолоодохо дуратайшуулай Бүхэсоюзна бүлгэмдэ, гүрэнэй автоинспекцидэ даалгаhан байгаа. Бүхэсоюзна бүлгэмэй проектно-сметнэ документациин мүнгэ түлэhэнэй hүүлдэ горгүйсэдкомой зүгhөө ямаршье туhаламжа үзүүлэгдэнэгүй. Энэмнай хүн зоной элүүр энхын, ами наhанай түлөө hанаата болохо эгээл үнэтэй сэнтэй бидэнэрэй зорилго болоно бэшэ гү? Хүн зониие транспортын, харгын гэнэ усалhаа hэргылхэ хүдэлмэриие юундэ гансал гүрэнэй автоинспекци ябуулха ёhотой болоно гээшэб? Нютагай Соведүүд, профсоюзуудай комитедүүд юундэ эдэ хэмжээ ябуулгануудай хажуу тээ байха ёhотой болоноб?

Г. ШИТИНА,
МВД-гэй ГАИ-гай хүдэлмэрилэгшэ.

ПРАВДА БУРЯТИИ
мүнөөдэрэй номерто

Агуухэ Илалтын 45 жэлэй ойдо зорюулагдажа, Москвада болоhон баярай суглаан дээрэ М. С. Горбачёвой хэhэн элидхэл «Дайнай ба Илалтын hургаалнууд» гэhэн гаршагтайгаар номерто тунхаглагдаба.

Журналист Л. Левченкын «Ерээдүй тухайгаа бодомжолон...» гэжэ гаршагтай репортаж номерой нэгэдэхи хуудаhанда үгтэбэ. Дайнай болон ажалай ветерануудтай КПСС-эй обкомдо болоhон уулзалга тухай автор энэ репортаж соогоо хөөрэнэ.

Улаан-Үдэдэ Агуу Илалтын hайндэрые үнгэргэhэн тухай А. Климовэй, Ц. Цыренжаповай репортаж номерто байха.

Республикын районуудта Илалтын үдэрые ямараар угтаhан тухай хөөрэhэн мэдээсэлнүүдэй суглуулбари мүн лэ номерто үгтэнхэй.

Сэнхир экран

ЧЕТВЕРГ, 10

НЭГЭДЭХИ ПРОГРАММА

МОСКВА. 7.30 — «120 минута». 9.35—Мультфильм. 10.00—Концерт. 11.00—«Красное вино Победы»—уран hайханай фильм. 12.25—Эрдэм дэлгэрүүлгын шэнжэлэл. 13.25—Мэдээсэлнүүд, соносхолнууд. 13.30—Время. 16.45—Эрдэм ухаанай hонин. 17.30—Танил ба танил бэшэ Чехословаки. 18.30—Хүүгэдтэ дамжуулга. 19.30—«Хүн ба хуули». 20.00—Время. 22.30—Политическэ хөөрэлдөөнүүд. 23.00—Агаарай долгиндо—хүгжэм. 00.50—Феномен В. Набокова. 01.10—Шэнэ hонин.

ХОЁРДОХИ ПРОГРАММА

МОСКВА. 9.00 — Үглөөнэй гимнастика. 9.15 — Киножурнал. 9.35, 10.35—Литература. 8-дахи класс. 10.05, 11.05 — Испан хэлэн. 11.35, 12.35 — Биологи. 8-дахи класс. 12.05—Эрдэм дэлгэрүүлгын фильмүүд 13.05—«Центровой из Поднебесья»—уран hайханай фильм. УЛААН-ҮДЭ. 17.30 — Түймэр сараха темэдэ киноочерк. 17.50—КПСС-эй XXVIII съездые угтуулан (буряадаар). 18.30—Байгал. 18.50—«Танай бэшэгүүдээр». 19.30—«Буряад орон». 20.15—КПСС-эй XXVIII съездын делегадуудта кандидадууд хөөрэнэ. 20.55—Соносхолнууд. МОСКВА. 21.00—«Амгалан нойрсогты, багашуул!» 21.15—Соносхолнууд, мэдээсэлнүүд. 21.20—Атлетизм. Европын чемпионат. 21.55—«Дахин циркын принцесса...» 22.30—«Дневные звезды»—уран hайханай фильм. 00.20—Эб найрамдалай түлөө велосипедээр урилдаан.

НАШ АДРЕС:
670000, УЛАН-УДЭ
ул. Каландаришвили, 23.

Телефоны редакции: редактор—2-50-96, приемная—2-54-54, зам. редактора—2-68-08, зам. редактора—2-62-62, отв. секретарь—2-50-52. секретариат—2-66-76; отделы: партийной жизни и пропаганды—2-60-91, 2-56-23; промышленности и строительства—2-61-35, агропромышленный—2-64-36, 2-63-86; советского строительства и быта—2-69-58; культуры и школ—2-60-21, 2-57-63; информации—2-34-05; переводов—2-54-93; писем и селькоров—2-67-81; корректорская—2-33-61; выпускающие—2-35-95; собственные корреспонденты: п. Баргузин—91-1-44, г. Северобайкальск—35-73, п. Хоринск—55-6-99, г. Закаменск—31-61, п. Кырен—91-9-79, п. Агинское—3-40-69. Директор издательства—2-37-32, бухгалтерия—2-33-77, вахта—2-56-62.

Газета выходит 300 раз в год. Объем 2 п. л. Индекс подписки газеты 50901.

Газета отпечатана республиканской типографией Госкомиздата Бурятской АССР. Директор 2-40-45. Н-04387. Заказ № 10